

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE
REEL DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pelin DİNCER

1303030014

Anabilim Dalı: İktisat
Program: Yönetim Ekonomisi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi DENİZ DİLARA DERELİ

KASIM 2020

T.C.

İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE REEL DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pelin DİNCER

1303030014

Anabilim Dalı: İktisat

Program: Yönetim Ekonomisi

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi DENİZ DİLARA DERELİ

Jüri Üyeleri : Dr. Öğr. Üyesi DENİZ DİLARA DERELİ

Dr. Öğr. Üyesi BEGÜM ERDİL ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi ELİFE AKIŞ

KASIM 2020

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın başından sonuna kadar karşılaştığım her türlü sorunun aşılmasında bana yardımcı olan, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterip destek olan değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Deniz Dilara Dereli'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kasım, 2020

Pelin DİNCER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
1. GİRİŞ	1
2. DÖVİZ KURU VE SİSTEMLERİ	4
2.1.Döviz Kuru.....	4
2.1.1.Dolaylı Kur	5
2.1.2.Dolaysız Kur	6
2.2.Döviz Kurunun Çerçevesi	6
2.2.1.Nominal Döviz Kuru.....	7
2.2.2.Reel Döviz Kuru	7
2.2.3.Nominal Efektif Döviz Kuru.....	8
2.2.4.Reel Efektif Döviz Kuru	8
2.2.5.Çapraz Döviz Kuru	8
2.3.Döviz Kuru Sistemleri.....	9
2.3.1.Sabit Döviz Kuru	9
2.3.2.Esnek Döviz Kuru	10
2.3.3.Karma Döviz Kuru	11
2.4.Alternatif Döviz Kuru Sistemlerinin Sınıflandırılması.....	12
2.4.1.Serbest Dalgalanma.....	12
2.4.2.Gözetimli Dalgalanma	13
2.4.3.Aralık İçinde Dalgalanma	13
2.4.4.Kaygan Aralık	14
2.4.5.Yönlendirilmiş Sabit Aralık	14
2.4.6.Yönlendirilmiş Sabit Parite.....	15
2.4.7.Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi	15
2.4.8.Tam Dolarizasyon	15
3. DIŞ TİCARET VE DÖVİZ KURU İLE İLİŞKİSİ.....	17
3.1.Dış Ticaretin Kavramsal Çerçevesi.....	17
3.2.Dış Ticaret Politikaları	19
3.2.1.Dış Ticaret Amaçları	22

3.2.2.Dış Ticaret Araçları.....	22
3.3.Dış Ticaret İşlemlerinde Döviz Kuru Risk Çeşitleri.....	24
3.3.1.Dönüştürme (Muhasebe) Riski	26
3.3.2.ekonomik Risk.....	26
3.3.3.İşlem Riski	27
3.4.Dış Ticaret Teorileri.....	27
3.4.1.Mutlak Üstünlük Teorisi	29
3.4.2.Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi.....	30
3.4.3.Hecksher-Ohlin Teorisi.....	31
3.5.Dış Ticaret ile Döviz Kuru İlişkisi.....	33
3.5.1.Klasik Yaklaşım.....	33
3.5.2.Keynesyen Yaklaşım.....	36
3.5.3.Esneklikler Yaklaşımı	38
3.5.4.Toplam Harcama Yaklaşımı	39
3.5.5.Mundell-Fleming Yaklaşımı	41
4. TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURLARININ DIŞ TİCARETE ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	43
4.1. Literatür Taraması.....	43
4.2. Veri Seti ve Yöntem.....	48
4.3. Bulgular.....	50
SONUÇ.....	54
KAYNAKÇA	56

KISALTMALAR

- ABD : Amerika Birleşik Devletler
ADF : Augmented Dickey Fuller
AIC : Akaike Bilgi Kriteri
FPE : Tahmin Hatası Kriteri
HQ : Hannan-Quinn Bilgi Kriteri
İHR : İhracat
İTH : İthalat
KUR : Döviz Kuru
LR : Olabilirlik Oranı
SC : Schwarz Bilgi Kriteri
TTK : Türk Tarih Kurumu
TPKK : Türk Parası Kıymetini Koruma
VAR : Vektör Otoregrasyon Modeli

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 4.1.	ADF Birim Kök Sınaması Sonuçları	50
Tablo 4.2.	VAR Modeli için Uygun Gecikme Uzunluğu	51
Tablo 4.3.	Granger Nedensellik Sınaması Sonuçları	52
Tablo 4.4.	Johansen Eş bütünleşme Testi Sonuçları	52
Tablo 4.5.	Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları	53

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1. :VAR Modeli için Karakteristik Kökler 50

Enstitü : Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Programı : Yönetim Ekonomisi
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Deniz DİLARA DERELİ
Tez Türü ve Tarihi. : Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2020

ÖZET

TÜRKİYE’DE REEL DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Pelin DİNCER

Küreselleşme kavramının büyük önem taşıdığı günümüzde; gelişen yüksek teknoloji, sermaye hareketleri, enflasyon ve faiz oranları, ülkeler arası ithalat-ihracat hareketleri döviz kurları arasında büyük dalgalanmalara sebebiyet vermektedir. Kurların dış ticaret üzerindeki yoğun etkisi ülkeler arasındaki dış ticaret hacmini ortaya koymuştur. Döviz kurlarının Türkiye üzerindeki etkileri yıllar içerisinde dış etkenlerden ötürü dalgalanmalara ve ekonomik krizlere yol açmıştır. Tezimde kullandığım farklı testler sonucu ithalat ve ihracatın döviz kurunu doğru orantılı etkilediği ve uzun dönemde bunların birbirinden bağımsız olarak düşünülmemeyeceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru, Ekonomik Kriz, Enflasyon, Dış Ticaret

Bilim Dalı Sayısal Kodu:

University : **Istanbul Kultur University**
Institute : **Graduate Education Institute**
Department : **Economy**
Programme : **Management of Economy**
Supervisor : **Dr. Deniz DİLARA DERELİ**
Degree Awarded and Date : **Master's Thesis, November 2020**

ABSTRACT

REAL EXCHANGE RATE FOREIGN INFLUENCE ON TRADE IN TURKEY

Pelin DİNCER

Nowadays, when the concept of globalization is of great importance; Developing high technology, capital movements, inflation and interest rates, import-export movements between countries cause big fluctuations in return rates. The intense effects of exchange rates on out trade has revealed the volume of foreign trade between countries. Due to fluctuations of exchange rates from external factors impact on Turkey in the year and led to the economic crisis. Eventual of the different tests I used in my thesis, it was concluded that imports and exports directly affect the exchange rate and that they can not be considered independently in time.

Key Words: Exchange rate, Economic crisis, Inflation, Foreign Trade

Science Code:

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında tüm ülkeler küreselleşmenin bir gereği olarak birbirleriyle yakın ilişki kurmaktadır. Bu kapsamda ülkeler gerçekleştirdikleri stratejilerle küreselleşme sürecinden farklı düzeylerde etkilenmektedir. Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler, sermaye hareketlerinin uluslararası bir boyut kazanması, cari açık dengesinin, enflasyon oranlarının, faiz oranlarının daha değişken bir duruma bilinmektedir. Dünyada yaşanan bu değişkenlikten dolayı, ihracata dönük sanayileşme yolu ile dış dünyaya entegre olmayı amaçlayan birçok ülkede döviz kuru stratejilerinin çok önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ekonomik bakımdan birtakım sıkıntılar çeken bu ülkelere ait döviz kurları ülke dışına yapılan mal ve hizmetlerin satışına olan etkilerinin belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Zira dış ticaret ile döviz kurları arasında uzun vadede istikrarlı bir bağlantının olmaması durumunda ise kurulan stratejiler ile bu ülkelerin rekabet gücünün artırılması ve sıkıntılarının çözülmesi mümkün olmamaktadır. Globalleşme yolunda olan ülkeler için yeterince mühim bir husus olan dış ticaret ve reel döviz kuru ilişkisi hususu, kırılğan beşli ismiyle anılan ülkeler için de büyük öneme sahip olmaktadır.

Döviz kurundaki değişimlerin ithalat üzerinde meydana getirmiş olduğu etkilerin belirlenmesi halinde tüm bu problemlerin sebepleri belirlenebilmektedir. 1990'lı yılların ortalarında birçok araştırmanın konusu olan ithalat ve ihracat ile döviz kuru ilişkisine göre, döviz kurundaki artışın ithalatı azaltması, ihracatı da artırması beklenmekteyken, söz konusu araştırmaların bir bölümünde bu yaklaşımı desteklemeyen bulgular tespit edilmiş bulunmaktadır.

Döviz kurunda meydana gelen sürekli dalgalanma, risk almaktan kaçınan tüccarların daha az dış ticaret yapmalarına ve böylece yüksek maliyetten kaçınmaya çalışmalarına yol açmaktadır. Bu durum, ticari sözleşme yapılırken üzerinde anlaşılmış olan döviz kurunun, gelecek dönemdeki teslimatın yapılana kadar ödenmemesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Döviz kurunda meydana gelen değişikliklerin önceden öngörülememesinden dolayı ortaya çıkabilecek karlar hususunda belirsizliğin yaşanması ve bu nedenle uluslararası ticaretin yararlarının azalması beklenmektedir. 1970'li yılların başında, küresel ekonomide yerel paraların

dolara, doların da altına sabit tutulduğu bir kur sistemi yürürlüğünün kaldırılması ile beraber, birçok ülkenin ulusal paralarını dalgalanmaya bıraktığı görülmüştür. II. Dünya Savaşı sırasında ABD’de ortaya çıkan rekabetçi devalüasyon uygulamaları, Bretton Woods sistemine gidilen süreçte etkili olmuş bulunmaktadır. Bilhassa I. Dünya Savaşı’nın hemen ardından yeniden sabit kur olarak da belirtilebilecek altın para sistemine dönülmeye gayret gösterilmişse de bu çabalar etkili olamamıştır. Çünkü I. Dünya Savaşı’nın ardından savaş tazminatlarının ödenebilmesi için ülkelerin dış ticaret fazlasının meydana gelmesi önem teşkil etmeye, böylece bir çeşit yeni merkantilist politikalar yaygınlaşmaya başlamış bulunmaktadır. Başka bir deyişle yeni merkantilist politikalar adı altında isimlendirilen düzenlemelerin temel amacının, ülkenin milli parasının önemini suni olarak değiştirerek, ihracatı arttırıp ve ithalatı aza indirmek koşuluyla ödemeler bilançosu fazlasını oluşturmak olduğu söylenebilmektedir.

Küresel bir sabit döviz kuru sistemi olarak özetlenebilecek Bretton Woods Anlaşması, II. Dünya Savaşı’ndan sonra rekabetçi-yıkıcı devaülasyonları önleyebilmek ve istikrar bozucu uluslararası parasal düzenlemeleri engelleyebilmek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri’nin New Hampshire eyaletinde imzalanmıştır. Literatürde yabancı paralar ile dış ticaretin birbirine ile olan bağlantısını açıklamaya ilişkin pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar da yabancı paralar üzerinde meydana gelen dalgalanmaların dış ticaret üzerinde oluşturduğu önemi belirtmeyi amaçlamış ve araştırmacılar tarafından farklı neticelere ulaşılmıştır. Literatürde bu ikili arasındaki olumlu ve olumsuz ilişkilerin olduğu belirlenen çalışmalar olduğu gibi bu değişkenler arasında bir bağlantının olmadığı neticesine varan çalışmalar da bulunmaktadır. İktisat literatüründe, döviz kurlarında meydana gelen değişimlerin dış ticaret ile arasındaki bağlantının büyüklüğü ve yönü arasında bir fikir birliği bulunmamaktadır.

Günümüz dünyasında Türkiye için uygulanan kur sistemlerinin dövize bağlanması, dış ticaretin oldukça yüksek düzeyde döviz kurlarında meydana gelen hareketlere büyük oranda bağlanmasından kaynaklanmaktadır. Türk Lirası’nın 2000 senesinden itibaren döviz kuruna bağlantılı olarak dalgalanmaya bırakılması, Türk Lirası’nın ithalata tabi olan Türkiye ekonomisi için fazla hassas duruma gelmesine yol açmaktadır. Bilhassa 1980 yılından önce yapılan ithalatın ihracattan çok olması ve

takip edilen ithal ikameci stratejilerin başarısızlıkla neticelenmesi, Türkiye’de döviz darboğazlarına ve dış ticaret hacminde sorunlara neden olmuştur. Hatta gerçekleştirilen devalüasyonlardan dolayı ithalat hacminde düşüşler meydana gelmiş, fakat krizin ardından ithalat hacminde yeniden yükseliş yaşanmış ve Türkiye ekonomisi kısır bir döngü içinde kalmıştır. Türkiye, 24 Ocak Kararları ile ithalat bağımlılığını azaltmak istemiş ve ihracata dönük teşvikler getirmiş, ancak buna rağmen ihracatın ithalata bağımlılığını azaltamadığı görülmüştür. Bundan dolayı, Türkiye yıllarca ithalatı destekleyebilmek için dış borç yükü altına girmiştir. Türkiye yüksek faiz oranları vererek dışarıdan sermaye elde etmeye çalışmış, fakat ülke içerisinde meydana gelen ekonomik ve siyasi sıkıntılardan dolayı istediği neticeyi alamamıştır. Uygulanan bu yüksek faizler, bankacılık kesimini zora sokarak 2000-2001 yıllarında Türkiye’nin krize girmesine yol açmış bulunmaktadır.

Türkiye’de yaşanan 2001 Krizi’nin ardından hazırlanan program ile öncelikle devalüasyon gerçekleştirilerek ithalat hacmi azaltılmış ve ödemeler bilançosunda kalıcı olmayan bir iyileşme gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan, 2001 Krizi’nden sonra gerçekleştirilen özelleştirmeler ile oldukça yüksek oranda döviz girdisinin sağlandığı, Türkiye’de 2003’ten itibaren, bilhassa Türk Lirası’ndan altı sıfırın çıkarılmasının ardından, ulusal para değeri pozitif bir yön izlemiştir. Bununla birlikte, Türk lirası değer kaybettiğinden ithalat ihracattan daha çok gerçekleştirilmiş ve 200 milyar dolara çıkmıştır. Türk Lirası değerinin düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan sorunların devamında ise cari açıklar oluşmuş ve bu açığı da en fazla dış alım satımlarda meydana gelen açıklar beslemiştir.

2. DÖVİZ KURU VE SİSTEMLERİ

2.1.Döviz Kuru

Ülkelerin ekonomisi için önemli bir husus olan döviz kuru, iki ülkenin milli parası arasında meydana gelen değişim oranı olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer deyişle, milli bir paranın başka milli para cinsinden fiyatı döviz kuru olarak belirtilmektedir (Uçan, 2014). Döviz kuru, milli para ile değiştirilebilecek yabancı para tutarını açıklamaktadır. Herhangi bir ülkede döviz kurunun, gerçek değerinden daha yüksek belirlenmesi halinde, o ülkedeki satın alma gücünün düşeceği, dolayısıyla diğer ülkelere ürün satmanın zorlaşması beklenmektedir. Böylece ihracat azalmakta ya da hiç gerçekleşmemekte ve ithalat da ucuzlamaktadır. (Ünal, 2019). Ortaya çıkan bu durum, milli paranın diğer paralar karşısında değer kazanması olarak açıklanır. “Ulusal paranın çok fazla değerlenmesinin getirmiş olduğu olumsuz durumlar ile baş edebilmek için o paranın dış değerinin düşürülmesi gerekir. Ulusal bir paranın dış değerinin hükümetler tarafından, iradi ve ani bir şekilde düşürülebilmesi için kullanılan döviz kuru politikası devalüasyon olarak tanımlanır. Fakat iradi olmayan bir şekilde, iç piyasada meydana gelen enflasyon neticesinde, ülkenin ulusal parasının alım gücü ve dolayısı ile değerinin düşmesi ve bunun neticesinde de yabancı paraların alım gücünün yükselmesi ise devalüasyon olmamaktadır” (Siregar, 2011).

“Bir ülkede döviz kurunun gerçek değerinden daha düşük belirlenmesi durumunda, diğer bir ulusal paranın, o ülkedeki satın alma gücünü artıracığı, o ülkelere ürün satmayı kolaylaştıracağı ve ihracatı artıracığı; ancak o ülkenin parasının alım gücü düşük olacağı için ithalatın azalacağı ya da hiç gerçekleştirilemeyeceği söylenir”. Bu da milli paranın diğer milli paraların karşısında değerinin düşük olduğu anlamını taşımaktadır (Kozhan, 2010). Bir “ülkenin ulusal parasının dış ülkelere karşı yükseltilmesi amacıyla kullanılacak olan döviz kuru politikasıysa , revalüasyon olarak ifade edilmektedir.

Ödemeler bilançosu açıklarını kapatmak isteyen ülkelerin, ihracatlarını arttırdığı, ithalatlarını azalttığı, paralarının değerlerini bilinçli olarak diğer ülke paraları karşısında düşük tuttuğu bilinmektedir (Levich, 2011). Sabit kur

sistemlerinde, bir ülkenin milli parasının başka ülkelerin milli paralarına göre değerinin düşük olarak belirlenmesi, devletler tarafından yapılır. Serbest kur sistemlerinde ise, hükümetin, yabancı ülkelere sermaye akışı olmasına müsaade ederek veya döviz piyasasından devamlı döviz alımı gerçekleştirerek ulusal paranın değerinin düşük olmasını sağladığı açıklanmaktadır (Uzunoğlu, 2014).

Tüm dünya ülkelerinin ekonomilerinde oldukça önemli yer tutan döviz kuru işlemleri hem alış hem de satış olarak iki biçimde gerçekleşmektedir. Döviz kur işlemleri, döviz büroları ya da bankalardan Türk Lirası karşılığında döviz alınması işlemleridir. Nakdin ya da dövizin satışı esnasında kullanılan fiyat ise, satış kuru olarak açıklanmaktadır (Hofmann ve Bogdanova, 2012). “Döviz kurlarının Türkiye’de Merkez Bankası, özel finans kurumları, nakdeler ve serbest piyasa kurları olmak üzere üç ayrı şekilde uygulandığı bilinmektedir”. Bunlar arasında önemli bir yer tutan Merkez Bankası’nın kurlara üç şekilde müdahalede bulunduğu görülmektedir (Ünal, 2019). Bunlar;

- Sabit Kur Sistemi: Merkez Bankası’nın yabancı paraya müdahalede bulunarak kuru stabil bir düzeye getirdiği sistem olarak tanımlanmaktadır.
- Esnek Piyasa Döviz Kuru: Merkez Bankası’nın piyasaya müdahale etmeden önce kuru serbest bir şekilde dalgalanmasına izin verdiği sistem olarak açıklanmaktadır.
- Denetimli Kur Sistemi: Merkez Bankası’nın kur dalgalanmalarını kontrol altında tutabilmeyi hedefleyen sistem olarak belirtilmektedir.

2.1.1.Dolaylı Kur

İki ülkenin para birimleri arasındaki oranın, diğer bir ülkenin para birimi cinsinden açıklanmasına dolaylı kur denilmektedir (Kurt, 2019). Diğer bir ifadeyle, birden çok para biriminin tek bir para biriminden hesaplanması ile sağlanan kur olarak bilinmektedir.

2.1.2.Dolaysız Kur

Yabancı para biriminin yerel para cinsinden açıklanması, dolaysız kur olarak açıklanmaktadır (Ünal, 2019). Euro/TL kurunun 8 lira, Dolar/TL kurunun 7 lira olması, dolaysız kur olarak ifade edilmektedir (Cengiz, 2019).

2.2.Döviz Kurunun Çerçevesi

Ülke ekonomilerinin ayakta kalmasında son derece etkili olan döviz kurlarının fiyatlarda meydana gelen hareketlere ayak uyduramaması, olağanüstü değerlenmeyi ortaya çıkarmaktadır. Ulusal para biriminin oldukça fazla değerlenmesi halinde ise devalüasyon yaşanmaktadır. Cari hesabın devamlı açık vermesi veya açık tehdit altında olması ve önlenememesi, borçlanmanın da bu soruna cevap verememesi durumunda devalüasyona gereksinim duyulmaktadır. Bir ülkede üretim ile tüketim arasındaki dengenin bozulmaya başladığı anın devalüasyon için en doğru zaman olduğu belirtilmektedir (Sarno ve Taylor, 2003). Devalüasyon sonrasında ithalatta azalma ve ihracattaki artış hemen olmadığı için devalüasyonun etkisi hemen görünmemektedir (Etken, 2019).

Reel döviz kurları ise, ikinci gösterge olarak açıklanmaktadır. Şayet bir ülkede reel kur değerlendiriyor ise devalüasyon gerekmektedir.İki ülkenin imalat sanayilerinin nisbi maliyeti, reel döviz kuru olarak açıklanabilmektedir. Reel döviz kuru, ücret ve verimlilik karşılaştırmalarında elverişli bir gösterge olmaktadır (Siregar, 2011). Rezervlerin azalması ise, diğer bir gösterge olarak bilinmektedir.Rezervlerin azalmasının iki sebebi bulunmaktadır. Bunlar; milli paradan kaçış ve yabancı para aktiflere yönelmeden kaynaklanan cari açıklardır. Ulusal paraların değerinin para otoritesi tarafından düşürülmesi devalüasyon, yükseltilmesi ise revalüasyon olarak ifade edilmektedir (Yılmaz, 2019). Aynı olayları serbest piyasanın zaman içerisinde gerçekleştirmesi halinde ise depresiasyon ve apresiasyon ortaya çıkmaktadır. Ulusal paraların değerinin ülkenin iç satın alma gücü ile yakından alakalı olduğu bilinmektedir. Paranın satın alma gücünü ise fiyatlar genel düzeyi seyrinin belirlediği görülmektedir.

2.2.1.Nominal Döviz Kuru

Bir ülkenin ekonomik koşullarına göre nominal döviz kuru periyodik olarak düzenlenmektedir. Bandın çok dar olduğu ve piyasa beklentilerinin nominal döviz kuru sistemine göre ayarlanabilmektedir (Uçan, 2014). “Bu döviz kurunun değer kazanması veya kaybetmesinin toplam çıktı üzerinde oluşturduğu etkiyi araştıran çalışmanın oldukça az olduğu, ancak döviz kuru değişimlerinin bilhassa sektörel seviyede etkisini inceleyen çalışmaların az olmasının hem yerli hem de yabancı literatürde yer aldığı görülmektedir”(Etken, 2019). Bununla birlikte literatürde, nominal döviz kurundaki değişimlerin ülke genelinde toplam üretim, alt sektörler bazında ise sektörel çıktı hacmi üzerine etkisini irdeleyen bazı çalışmalar yer almaktadır (Büberkökü, 2019).

2.2.2.Reel Döviz Kuru

“İki ülkenin imalat sanayilerinin nisbi maliyeti şeklinde açıklanan reel döviz kuru, bir ülkenin üretmiş olduğu hizmet ve ürünlerden meydana gelen hizmet ve ürün sepetinin rekabet içerisinde olduğu diğer ülkelerin ürettikleri hizmet ve ürün sepeti karşısındaki oranlı fiyat değerini göstermektedir” (Kurt, 2019). “Nominal döviz kurunun, belli bir dönem içerisinde bir ülkenin enflasyon ölçeğinin başka ülkelerin enflasyon ölçeğine göre daha yüksek olması halinde o dönemde o ülkenin mallarının görece fiyatının yani reel döviz kurunun artacağı ifade edilebilir” (Etken, 2019). “Bir ülkedeki reel döviz kurunun tam olarak hesaplanabilmesi için mukayeseye alınan ürün ya da ürünlerin her iki ülkede de benzer standartlar ile üretiliyor olması gerekmektedir” (Kozhan, 2010). Burada en önemli hususun reel döviz kuru olduğu görülmektedir. Kimi zaman bu durum reel piyasa kuru, nokta kuru ve bankalarası piyasa kuru olarak açıklanabilmektedir. Küresel döviz pazarındaki alış ve satış değerlerinin orta noktası reel döviz kuru olarak tanımlanmakta ve devamlı dalgalanmaktadır. Reel döviz kuru, Finance.yahoo.com, Google, Reuters vb. yerlerde bulunabilecek kur olarak belirtilmekte ve TransferWise tarafından bu kur kullanılmaktadır (Çiftçi, 2011).

2.2.3.Nominal Efektif Döviz Kuru

Bir ölçüt içerisinde seçilen karşılıklı nominal kurların belirli bir yüzdelenendirme kullanılarak ortaya çıkan ortalamaya verilen ad nominal efektif döviz kurudur(NEK). NEK hesaplamasında bir ülkenin başka ülkeler ile gerçekleştirdiği dış ticaretin büyüklükleri ağırlık olarak kullanılmaktadır. Nominal efektif kur, ulusal para biriminin göreceli olarak değerini vermektedir.

2.2.4.Reel Efektif Döviz Kuru

“Nominal efektif döviz kurundaki nispi fiyat etkilerinin arındırılması ile reel efektif döviz kuru elde edilmektedir. Reel efektif döviz kuru endeksi türlü biçimlerde hesaplanabilmektedir”. Bunlardan en önemlisi, NEK endeksinin sepetini meydana getiren para birimlerinin ait olduğu ülkelerin enflasyon oranları ile yerel ülkenin enflasyon oranlarının göz önünde bulundurulmasıyla hesaplanan efektif kur endeksidir (Ospina ve Roser, 2016). Diğer yöntem ise tüm ülkelerin birim iş gücü değerlerini göz önünde bulunduran reel kur endeksi olmuştur (Cengiz, 2019).

2.2.5.Çapraz Döviz Kuru

“Genelde ABD doları olmak üzere, ülkelerin ulusal paralarının her biri iki döviz arasında ve her birinin üçüncü bir döviz ile olan paritesi olan kombiyo kuru, çapraz kur olarak tanımlanmaktadır” (Ünal, 2019).Hesap kolaylığı sağlaması nedeniyle kurlar, dünya genelinde çoğunlukla dolar cinsinden hesaplanmaktadır (Uzunoğlu, 2014).

Tüm dünya ülkelerinde her döviz kurunun çapraz kur şeklinde yazılabilmesi mümkündür. Bu hususta genelde en fazla kullanılan para birimleri üzerinde çapraz kur hesaplamalarının daha çok yapıldığı görülmüştür. Günümüzde küresel ticarete en çok kullanılan rezerv para birimleri olarak bilinen Euro, Dolar, Japon Yeni çapraz kur hesaplamalarında en fazla tercih edilen para birimleri olmaktadır.

2.3.Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kurlarının dalgalanma aralıklarını belirleyen kur bantları çoğunlukla sabit döviz kuru sistemine yakınlığı ile açıklanabilmektedir. “Zira yalnızca cari döviz kuru bant içerisinde kalarak talep ve arz kurallarına göre biçimlenirken, döviz kuru bandının dışında kalanların sabit döviz kuruna göre değerlendirilmektedir. Bir ülkede döviz kurunda yaşanan dalgalanma ile kuun bandın dışına çıkması halinde devlet tarafından müdahale edilebilmektedir” (Taylor, 2006). Fakat devlet müdahalesinin istenmediği hallerde döviz kuru bandının geniş tutulması gerekmektedir. Çünkü döviz kuru bandının geniş tutulması durumunda döviz kurunun bandın dışına çıkması engellenebilmekte, böylelikle devletin müdahalesine gerek kalmamaktadır (Uzunoğlu, 2014).

2.3.1.Sabit Döviz Kuru

Sabit döviz kuru sistemi içerisinde, dünya üzerindeki çoğu ülke yerel parayı sabit kurdan kendilerine bir parite oluşturarak bu para değerlerini de yalnızca belirli sınırlar içerisinde değişimine izin vermektedirler. Ülke para birimlerinin birbirine oranını ifade eden paritenin üstündeki ve altındaki dalgalanma sınırları ne düzeyde genişletilir ise, sisteme o düzeyde esneklik tanınacağı belirtilmektedir (Büberkökü, 2019). Ayrıca günümüzdeki tüm ekonomilerde de kağıt para sistemlerinde sabit kur sistemi kullanılabilir (Gandolfo, 2002). “Sabit döviz kuru sisteminin ekonomiyi dış şoklardan koruması, o ülkenin para biriminin gerçek değerini yansıtması, dış rezervlere gereksinimi hafifletmesi ve dış ödemeler bilançosu dengesini kurması gibi bazı olumlu yanları bulunmaktadır”. Sabit kur sistemine karşı olanlar ise, yurtiçi enflasyonu artırabilme potansiyeli, yatırım ve ticarete caydırıcı etkisi olduğu görüşünü savunmaktadırlar (Byers,2014).

“Sabit döviz kuru sistemin Türkiye’de uygulanabilirliğinde ise; Türkiye ekonomisi, Türk Lirası’nın sabitleneceği Euro ve Dolar sepetinin gerektirdiği Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri ağırlıklı bir dış ticaret yapısına sahip olup, bu sisteme uygun olarak gözükse de, Türkiye’de yapılan ithalatın, ihracattan çok olması, döviz kurunun sabitlenmesi sırasında ithalatın ve dolayısıyla da dış ticaret açığının da önemli seviyeye çıkmasına yol açabilmektedir” (Çiftçi, 2011). Sabit döviz kuru

sisteminin bilhassa 2000 senesinde yaşanan deneyimin ardından, enflasyon oranını düşürmede çok etkin bir faktör olabilmişse de bu sistemi uzun dönemli kullanmanın Türkiye ekonomisi için oldukça tehlikeli olabileceği belirtilmektedir.

2.3.2.Esnek Döviz Kuru

Esnek döviz kuru sistemi literatürde serbest kur olarak da ifade edilebilmektedir ve devletin de bu piyasalara müdahalesi yoktur. Tüm bu kurlar sadece piyasa içerisinde ortaya çıkan arz ve talebe göre oluşmaktadır. Örnek vermek gerekirse; dış ödemeler dengesi açık veriyor ise, döviz arzından döviz talebi daha az olacağı için, döviz kurunun yükseldiği görülebilir. Bu nedenle de ihracat artacak ve ithalat azalacaktır. Dış açık tamamen ortadan kalkana kadar, döviz kurundaki yükselme sürecektir (Yılmaz, 2019). Esnek döviz kuru sistemi, serbest piyasa düzeneğinin döviz piyasasına uyarlanmış hali olarak da bilinmektedir. Esnek döviz kuru sistemi, akademisyenler bakımından oldukça önemli olup bu sınırsız değişken kur sistemine uygulayıcıların, örnek vermek gerekirse; hükümetler, dış yatırımcılar, mali yöneticiler ve dış ticaret şirketlerinin çok sıcak bakmadıkları bilinmektedir. Esnek döviz kuru sisteminin lehinde ve aleyhinde birçok düşünce ve görüş bulunmaktadır (Uzunoğlu, 2014).

Dünyada her ülkedeki hükümetin enflasyonun hızlanması, gerçekleştirilen uluslararası ticaret ve finansal ilişkilerde belirsizliğin çoğalması vb. gibi sebepler ile döviz piyasalarına müdahale ederek aşırı dalgalanmayı engellemeye çaba sarf ettikleri görülmektedir (Karluk, 2009). “Bu müdahale döviz kuru yükselir iken, o ülkelerdeki Merkez Bankası’nın ya da Ülke Bankası’nın serbest piyasada döviz satması, döviz düşerken ise satın alması biçiminde olmaktadır. Fakat Merkez Bankası’nın döviz piyasalarında meydana gelen dalgalanmalara müdahale politikasını gerçekleştirebilmesi için o ülkede yeterince resmi döviz rezervinin olması gerekir” (Ünal, 2019).

Dünya ekonomilerinde politikalar ilk önce laboratuvarlarda test edilmekte, daha sonra belli neticeleri alabilmek adına ilgili ülkelerde uygulanamamaktadır. “Günümüzde neredeyse her ülkenin kendi iç etkinlikleri yanı sıra uluslararası gelişmelere karşı vereceği reaksiyonun, netice almakta belirleyici olduğu ifade

edilmektedir” (Uçan, 2014). Bununla birlikte, nominal çıpa politikasını tavsiye eden IMF (Uluslararası Para Fonu), yerine dalgalı kur politikasını sunan da IMF olduğundan bu çeşit kurumların da bir politika esnekliği olduğu görülmektedir. 1983 ile 2000’li yıllar arasında Türkiye’nin döviz ile ilgili herhangi bir sıkıntı yaşamamasının temel sebebi de döviz kurunda yaşanan dalgalanmalara devlet tarafından müdahalede bulunulması olmuştur (Thadinkosi, 2010). “Finansal sistemin serbestleşmesi ile ülke ekonomilerinin dışsal şoklara karşı daha hassas bir hale gelmesinden dolayı, dışsal şoklara karşı esnek kur rejiminin direnç sağladığı görüşü kabul edilmektedir. Fakat, J etkisi bu sistemi için problem oluşturabilmekte ve bu durum da kurların hedefi aşmasına neden olabilmektedir. Bu da, esnek kurun uzun vade değerinde overshooting yaşanmasına neden olmaktadır” (Büberkökü, 2019).

2.3.3.Karma Döviz Kuru

“Bu kur sistemi, esnek kur sistemine müdahalede bulunmak veya sabit kur sistemlerine esneklik kazandırmak biçiminde oluşan sistemler olarak belirtilebilir” (Cengiz, 2019). Uç sistemler olarak esnek ve sabit kur sistemlerinin uygulanmasında karşı karşıya kalınan zorluklar, karma sistemler ile ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (Alacahan, 2011).

Dünya genelinde her ülkenin döviz kurları piyasası değişiklik gösterebilmektedir. Bu değişiklikler de niteliklerine göre adlandırılmaktadır (Krugman ve Melitz, 2012). Döviz kurlarının bu rejimlere göre değişiklik gösterdiği görülebilmektedir. Bu kurların etkilenmesinde birçok etken vardır. Bu etkenlerden birtakımı ülkedeki para piyasasına bağlı olurken, bir kısmı da talep ve arz kanunlarına göre ortaya çıkmaktadır. “Döviz kurları, serbest döviz kuru ve sabit döviz kuru olmak üzere iki çeşit kurdan oluşmaktadır” (Kurt, 2019). Her iki döviz kuru sisteminin arasında olduğu düşünülen sistem ise, karma döviz kuru olarak ifade edilmektedir. Karma döviz kuru sistemlerinin tam ortada yer almasından dolayı belirli benzerlikler ile beraber farklılıklar da içerdiği görülmektedir (Uçan, 2014).

2.4. Alternatif Döviz Kuru Sistemlerinin Sınıflandırılması

“Literatür içerisinde, “esneklik” ve “kredibilite” ifadeleri üzerinde çokça durulmaktadır. Bu duruma örnek vermek gerekirse; tam esnek kur sistemi içerisinde Merkez Bankasının müdahalesi oldukça aza indirgenmektedir ve serbest para stratejisi gerçekleştirilmesine çokça olanak sunulmaktadır. Esnek kur sisteminin getirdiği esnekliğin maliyeti kredibilite ve daha yüksek enflasyon kaybı olmaktadır. Sabit kur sistemi ise uygulamada daha yüksek kredibilite fakat daha az esneklik sunmaktadır. Sabit kur sisteminden çıkış gerçekleştirilmediği sürece ortaya çıkan makroekonomik disiplin pozitif beklentiler oluşturmada ve enflasyon oranı daha düşük düzeyde olabilmektedir” (Kurt, 2018).

“Döviz kurlarının belli bir seviyede tutulmasını sağlayan sabit kur ve tam esnek kur sistemleri, iki uç döviz kuru sistemi uygulamasını meydana getirmektedir. Fakat bu kur sistemleri arasında farklı sistemler bulunmaktadır” (Aşçı, 2018).

2.4.1. Serbest Dalgalanma

“Serbest dalgalanma kur sisteminde, döviz piyasasına uygulanan müdahaleler kurların istenilen seviyede meydana gelmesini sağlamak yerine, bu piyasada oluşan gereksiz dalgalanmaları engellemek ve değişimleri daha ılımlı duruma getirmek amacıyla gerçekleştirilmektedir” (Şişman, 2011). “Serbest dalgalanma kur sisteminde para politikası daha etkin duruma gelmekte ve ülkenin tutması gereken uluslararası rezerv miktarı düşmektedir. Bu sistemin başka bir avantajı ise, dışsal şokların başlarda nominal kurlar tarafından çekilmesi neticesinde ülke içerisindeki istikrara pozitif katkı sağlamasıdır. Ancak dış ekonomik ilişkilerde riskleri ve belirsizlikleri artırmasından dolayı kaynak dağılımını negatif olarak etkilemektedir. Bununla birlikte para stratejisi için belli politika özelliğini taşıyabilen döviz kuru, bu özelliğini kaybettiği için bu sistem enflasyona uygun bir sistem olabilmektedir” (Uçan, 2019).

Serbest dalgalanma sisteminde ülkelere ait para değerini piyasa kendisi ortaya koymaktadır. Piyasa içerisinde uygulanan her müdahale kurların beklenen seviyeye ulaşması yerine yine piyasa içerisinde oluşan beklenmedik dalgalanmalara engel olabilmek amacı ile kullanılmaktadır. Serbest dalgalanma kur sisteminin negatif yanı

ise, ekonomik ilişkilerde meydana gelen riskleri ve belirsizlikleri arttırmasından dolayı kaynak dağılımını negatif doğrultuda etkilemesi olmuştur.

2.4.2.Gözetimli Dalgalanma

“Gözetimli dalgalanma kur sisteminde ülkedeki parasal otorite döviz kurlarına müdahale etmekle beraber, bu müdahaleler daha önceden açıklanan prensiplere göre gerçekleştirilmemektedir. Bu müdahaleler parasal otorite tarafından, kendi karar alma düzenini bazı ekonomik belirtiler yönünde o an için iyi olduğunu planladığı bir biçimde çalıştırılarak yapılmaktadır” (Aşçı, 2018). “Daha önceden belirlenen prensiplere ilişik olarak gerçekleştirilmeyen bu müdahaleler, ülke ekonomisinin hareket alanının büyümesine sebep olmaktadır. Bununla birlikte parasal otorite tarafından uygulanan müdahalelerle yönlendirilebilen kurlar ile serbest dalgalanan kur sisteminin sebep olduğu birtakım risk ve belirsizlikler hafifletilebilmektedir”. Ayrıca prensiplerden yoksun müdahalelerin, ekonomilerin genelinde değerlendirildiğinde birbiri ile çelişen taraflarının olduğu görülmektedir (Kurt, 2018). Gözetimli dalgalanma kur sistemine sahip bir ekonomide, gerçekleştirilen müdahaleler neticesi sağlanmaya çalışılan ekonomik menfaatler başka ülkelerin bu durumdan negatif olarak etkilenmesi nedeniyle meydana geliyor ise bu sistem “kirli dalgalanma” şeklinde ifade edilebilir.

Gözetimli dalgalanma kur sisteminde döviz kurlarına parasal otorite tarafından müdahale edilmekte, fakat gerçekleştirilen bu müdahaleler belirlenen standartlara göre uygulanmamaktadır. Uygulanan bu müdahaleler para otoritesinin kendi karar alma mekanizmalarını bazı belirtiler yönünde çalıştırması ile yapılmaktadır (Uçan, 2019).

2.4.3.Aralık İçinde Dalgalanma

“Ekonomiyi dış şoklardan koruyan sabit kur sistemi ve serbest dalgalanan kur sisteminin bir bileşimi gibi düşünülebilecek aralık içinde dalgalanan kur sistemi, istikrarı ve esnekliği sağlamaktadır. Aralık içinde dalgalanma kur sisteminde aralığın belirlenmesi bir sorun niteliğinde değildir” (Şişman, 2011). Aralığın çok dar olarak belirlenmesi spekülasyonu ve istikrarsızlığı yanında getirmektedir. Bununla birlikte

aralık içinde dalgalanma kur sistemine bu güven için aralığın sürdürülebilir olması gerekir. Sürekli ayarlanan aralık beklenen yararları ortadan kaldıracaktır.

Döviz kurları aralık içerisinde serbestçe dalgalanabilmektedir. Bu aralığın devam ettirilebilmesi için güven olması gerekmektedir. Aralık içinde dalgalanma sisteminin esnekliği merkez parite değerlerinin ve aralığın düzeltilmesine imkan tanımaktadır. Bu da uygulamanın kredibilitelerini azaltabilmektedir (Uçan, 2019).

2.4.4.Kaygan Aralık

“Kaygan aralık sisteminde, aralık içinde dalgalanan kur sisteminden ayrı olarak, aralığın ortalama değeri sabit duruma getirilmemiştir. Merkez kur belli olmayan süreler ile düzenlenmektedir” (Kurt, 2018). Bu sistemin genel olarak enflasyonu yüksek seyreden ekonomi alanlarında uygulanması uygun görülmektedir. Aralığın ortalama değerinin ayarlanabilir olması sayesinde kurun muhtemel aşırı değerlenmesi önlenmektedir. Ancak bu sistemin ayarlama sıklığının ve süresinin bilinmemesi piyasalarda belirsizlik yaşanmasına neden olabilmektedir. Aralığın ortalama değeri sabitlenmediğinden, merkez kur belirli olmayan sürelerde türlü belirtiler sayesinde düzenlenebilmektedir (Uçan, 2019). Kaygan aralık kur sisteminin ayarlanma oran ve dönemlerinin bilinmemesi faiz oranlarında hareketlilik ve piyasalarda belirsizlik oluşturabilmektedir.

2.4.5.Yönlendirilmiş Sabit Aralık

Yönlendirilmiş sabit aralık sisteminde, ülkelere ait para değerleri önceden belirlenen stabil bir değer içerisinde ve belirli sınırlar içerisinde dalgalanma gösterebilmektedir. Ancak esas alınan sabit değer açıklanmış ekonomik belirtiler ve bilhassa ödemeler dengesinde ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak düzenlenebilmektedir” (Aşçı, 2018). “Aralık sistemi ile yönlendirilmiş sabit aralık sistemi kıyaslandığında bu sistemin daha esnek bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Sabit kur üzerinde bir baskı meydana geldiğinde, gereken ayarlamaların bir anda değil belirli aralıklar ve sıklık ile gerçekleştirilmesi, yönlendirilmiş sabit aralık kur sisteminin diğer sabit kur sistemlerinden farkı olmuştur”. Diğer taraftan yönlendirilmiş sabit aralık kur sistemi, bu ayarlamalar arasında açıklanan sınırlar içerisinde dalgalanabilmektedir (Şişman, 2011). Gerçekleştirilen bu düzenlemeler ile başka sabit kur sistemlerinde görülen ve beklenti nedeniyle ortaya çıkan spekülasyon hareketleri

önlenebilmektedir. Faiz politikasının kurları destekleme zorunluluğu ise en büyük olumsuzluğu doğurmaktadır. Bundan dolayı faizlerin ekonominin gerekleri yönünde istenildiği şekilde kullanılması mümkün değildir.

2.4.6.Yönlendirilmiş Sabit Parite

“Yönlendirilmiş sabit parite kur sisteminde, ülkenin milli parasının değeri sabit hale getirilmiştir. Fakat sabitlenen bu değer, ülke parasının değeri önceden belirlenmiş sabit bir değer çevresinde belirli limitlerde dalgalanabilen yönlendirilmiş sabit aralık kur sisteminde olduğu gibi, o ülkenin belirlenmiş ekonomik belirtkenlerine ve bilhassa ödemeler dengesinde yaşanan gelişmelere ilişik olarak düzenlenebilmektedir” (Uçan, 2019). “Yönlendirilmiş sabit aralık kur sistemi ile kıyaslandığında daha katı bir yapıya sahip olurken alışılmış sabit kur sistemleri ile kıyaslandığında, bu sistemlerden farkı ise sabit kur üzerinde baskı meydana geldiğinde, gereken düzenlemenin bir anda değil belli sıklık ve aralıklar ile gerçekleştirilmesi olmuştur. Bundan dolayı yönlendirilmiş sabit parite kur sistemi, sabit kur üzerinde bir baskı meydana geldiğinde, gereken ayarlamaların bir anda değil belli aralıklar ve sıklık ile gerçekleştirilmesini sağlayan yönlendirilmiş sabit aralık kur sisteminin avantaj ve dezavantajlarını yanında getirmektedir” (Kurt, 2018).

2.4.7.Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi

Sistem, Uluslararası Para Anlaşması olarak da belirtilen Bretton Woods olarak da bilinmektedir. Ayarlanabilir sabit kur sisteminde kurların sabit kalması ile birlikte parasal otoritenin de devamlı olarak kuru devam ettirmek zorunda değildir. Açıklanan kur, ekonomik politikalar ile tutarsız bir şekilde istenilen doğrultuda değiştirilebilmektedir. “Bununla birlikte, ayarlanabilir sabit kur sistemi dış ticaret üzerindeki kur belirsizliğini hafifleterek ekonomik istikrara katkı sağlamaktadır. Ayarlanabilir sabit kur sistemi, muhtemel bir devalüasyon beklentisi yoğun spekülasyonlara yol açabileceğinden ekonomide kriz oluşturmaya neden olabilecek bir sistem olarak belirtilmektedir” (Şişman, 2011).

2.4.8.Tam Dolarizasyon

“Tam dolarizasyon kur sistemi, ülke parasının belirlenecek yabancı bir para ile sabit kurdan değişimini öngörmekte ve belli yasal düzenlemeleri gerektirmektedir”

(Uçan, 2019). “Tam dolarizasyon kur sisteminde para otoritesi bir ülkenin parasını sadece yabancı para girişi karşılığında basmaktadır” (Çınar, 2005). Bununla birlikte Merkez Bankası’nın son kredi mercii ve parasal düzenlemeler gibi geleneksel çalışmalarına son vermektedir. Ayrıca tam dolarizasyon kur sisteminin uygulanması oldukça kolay olup finansal derinliği ile maliye ve para politikalarının güvenilirliğini arttırması, faiz oranlarını birleştirmesi ve döviz kuruna istikrar kazandırması gibi avantajları da bulunmaktadır (Şişman, 2011). “Fakat tam dolarizasyon kur sisteminde bazı harcamalar da ortaya çıkmaktadır. Merkez Bankası işlevlerini kaybetmekte, mali politikalar üzerine kısıtlama gelmekte, nominal kurlar esnekliğini kaybetmekte ve para kurulu sisteminde bankalar daha duyarlı hale gelmektedir” (Karluk, 2009). Tam dolarizasyon kur sisteminin uygulanacağı ekonomide yeterli miktarda döviz kaynakları, sağlıklı bir finansal yapı ve güçlü bir kamu finansmanının olması gerekmektedir (Aşçı, 2018).

3. DIŞ TİCARET VE DÖVİZ KURU İLE İLİŐKİŐİ

3.1.Dış Ticaretin Kavramsal Çerçevesi

Ortaya ıkarılan her türlü ürün ve hizmetlerin belirli bir maliyet karşılığında son kullanıcılara ulaşmasına yarayan alım ve satımın tamamı ticaret olarak adlandırılır. “Ticaret, iç ticaret ve dış ticaret olarak iki şekilde yapılmaktadır. İç ticaret bir ülkenin ulusal sınırları içinde yapılan ticaret olarak tanımlanırken, ülkeler arasında yapılan alım ve satım faaliyetleri ise dış ticaret olarak tanımlanmaktadır” (Taylor, 2006). “Dış ticaret, sermayenin ve ürünlerin ulusal sınırların dışına akışı ile ilgilidir. Alım ve satım faaliyetlerinin teslimi bakımından ihracat ve ithalat yöntemleri ile gerçekleştirilmektedir” (Yılmaz, 2019). Ülkeler tarafından bu amaçlara erişmek adına alınan kararlar ve önlemler dış ticaret politikasını meydana getirmektedir. Bir ülkenin dış ticaretine etki edebilecek öğelerin başında idari gümrük resmi, korumacılık, primler, sübvansiyonlar, gümrük resmi, ticaret anlaşmaları ve yasaklar gelmektedir (Büberkökü, 2019).

Bir ülke veya bölgede sunulan hizmetlerin, ürünlerin, sahip olunan sermayenin ve fikri mülkiyet haklarının farklı bölge ya da ülkelerde satılması veya başka yollar ile araçlara veya müşterilere iletilmesi faaliyetlerinin tamamı dış ticaret olarak tanımlanabilir. Tüm ülkelerin kalkınabilmesi için dış ticaret etkinliklerinin payı oldukça fazladır. Dış ticaret politikası yönünden bir devletin dış ticaretini etkileyebilecek faktörlerinin başında yasaklar, gümrük resmi, ticaret anlaşmaları, primler, sübvansiyonlar ve idari korumacılık gelmektedir. Bu unsurlar içerisinde yer alan yasaklar, ihracat ve ithalat yasakları ile doğrudan geçiş ambargoları olarak birbirinden ayrılırken; gümrük resmi de aynı şekilde transit ticaret, ihracatta ve ithalatta kullanılanlar olarak üç gruba ayrılmaktadır. Dış ticaretle alakalı kavramlar aşağıda açıklanmaktadır;

Kambiyo: Para ya da para yerine geçen belgelerin değiştirilmesi işlemidir. Karşılığı yabancı para ile ödenmek üzere hazırlanan ve uluslararası ticarete kullanılan senetler de kambiyo senetleri olarak ifade edilmektedir. Kambiyo, para alım ve satımına dair işlemleri kapsamaktadır (Kurt, 2019). Kambiyo senedi ise, uygulamada en yaygın şekilde kullanılmakta ve değerli evrakın tüm özelliklerini taşımaktadır.

“Kambiyo senedi, kanunen emre yazılı olarak hazırlanan, ekonomik alanda çok etkili işlem gören, içerdikleri hak açısından mutlaka bir para alacağını konu edinen tedbirleri nedeniyle TTK’da özel olarak düzenlenmiştir” (Hofmann ve Bogdanova, 2012). “Para veya nakit para yerine geçen her çeşit senet ve araçların alım ve satımı kambiyo olarak ifade edilirken, yabancı ve ulusal paraların dolaşımı ile ilgili olarak kambiyo ise; bir ödeme aracı olarak kullanılabilen ve paranın yerine geçen her çeşit bono, çek, poliçe ve diğer menkul kıymetler şeklinde tanımlanmaktadır” (Ünal, 2019).

Döviz: Uluslararası ödemelerin yapılmasında geçerli olan yabancı paralar, para olarak değerlendirilebilen her çeşit kredi mektubu, havale, poliçe, bono, çek ve benzeri varlıkların tamamı olarak tanımlanmaktadır (Uçan, 2014). Nakde dönüştürülebilir herhangi bir araç biçiminde olanlar “döviz”, nakit biçiminde olan eldeki para ise “efektif” olarak açıklanmaktadır. Uluslararası ödemelerde kullanılan dövizin, türlü şekillerde tanımlanabilen bir sözcük olduğu bilinmektedir. “Döviz, TPKK’da efektif içinde olmak üzere, yabancı para ile ödemeyi sağlayan her çeşit belge, araç ve hesap olarak tanımlanmış bulunmaktadır” (Uzunoğlu, 2014).

Gümrük: Herhangi bir ülkeye giriş ve çıkışta ticari olan tüm faaliyetlerin denetiminin gerçekleştirildiği yer olarak ifade edilir. Gümrük işlemlerinin en önemli kısmını gümrük tarifesi ve eşyanın gümrük kıymeti oluşturmaktadır.

Gümrük tarifesi: Gümrük tarifesi, dış ekonomi politikasının en çok kullanılan ve en eski araçlarından biri olarak belirtilebilir. Gümrük, belirli bir hizmet veya ürünün gümrük sınırını geçişinde ödenen harçlar ve vergidir (Yücel, 2006). Uluslararası ticaretin kapsamına giren tüm hizmet ve mallara uygulanan vergileri belirleyen listeler ise tarife şeklinde ifade edilmiştir (Uyar, 2000).

Eşyanın gümrük kıymeti: Eşya ticareti ile alakalı belli hususlarda getirilen tarife dışı düzenlemelerin ve gümrük tarifesinin uygulanması için Gümrük Yönetmeliği ile Gümrük Kanunu’nda yer alan hükümler çerçevesinde belirlenen değer, eşyanın gümrük kıymeti olarak tanımlanmaktadır. İthal eşyası üzerinden ad valorem sisteme göre gümrük vergisinin hesaplanmasına temel oluşturacak eşya kıymeti, ithal malın gümrük kıymetini ifade etmektedir (Ünüsün ve Canitez, 2011).

3.2.Dış Ticaret Politikaları

Bir ülkenin dış ticaretini, belirlenmiş olan amaçlar yönünde düzenlemek adına alınan tedbirlerin tamamı, dış ticaret politikası olarak tanımlanabilmektedir (Durukanoğlu, 2008). Koruyucu ve serbest dış ticaret politikaları olarak iki grupta toplanmıştır. Koruyucu dış ticaret politikalarının günümüzde daha fazla önemsendiği görülmektedir (Hofmann ve Bogdanova, 2012). Gümrük tarifeleri, dış ticarete müdahale etmek amacı ile kullanılan geleneksel araç olarak açıklanabilir. Ancak zaman içinde gümrük tarifelerinin etkisinin azaldığı, onun yerine çok sayıda yeni düzenlemeler ve araçların ortaya çıktığı görülmüştür.

“Hükümetlerin ülke ticaretini özendirmek ya da sınırlandırmak için yapmış olduğu düzenlemeleri dış ticaret politikası kapsamaktadır. Dış ticaret politikaları kapsamında yer alan pek çok kavram bulunmaktadır” (Thadinkosi, 2010).

Dış ticaret politikası, koruyucu dış ticaret politikası ve serbest dış ticaret politikası olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Günümüzde genellikle koruyucu dış ticaret politikalarına önem verilmektedir. Ülke ekonomilerine oldukça önemli katkı sağlayan dış ticareti kısıtlayıcı devlet stratejileri, müşterilerin ithal ürünlere daha fazla ödeme yapmalarına yol açarken, liberal bir dış ticaret politikası uluslararası ihtisaslaşmasının sunduğu imkanlardan daha çok faydalanılmasını sağlamaktadır. Gümrük tarifeleri, dış ticarete karışabilmek adına kullanılan yaygın bir araçtır. Bunlara aşağıda kısaca değinilmiştir:

Bağlı ticaret: Ülkelerin yabancı sermaye yöntemiyle büyük sanayi tesisleri kurmak, döviz tasarrufu sağlamak, serbest döviz ile satılmayan düşük kaliteli yerli üretimin ihracını yapabilmek vb. gibi sebepler ile bağlı ticarete başvurabilmeleri mümkündür. Bağlı ticaretin genellikle anlaşmalara dayandığı ve taraflardan birisinin devlet kuruluşu niteliğindedir (Özalp, 2011). Bağlı ticaretin eski dönemlerde yalnızca kliringlerden ve takastan oluştuğu, ancak bu durum günümüzde dengeleme, geri satın alım, karşı satın alım gibi farklı yolları da içerecek şekilde genişletildiği görülmektedir (Swonke, 2009).

Miktar kısıtlamaları: Miktar kısıtlamaları, hükümetin ithalatı belli miktar ile kısıtlamasına dayanan uygulamaları içermektedir (Mankiw, 2012). Bu uygulamalar;

döviz kontrolü, yasaklamalar ve ithalat kotaları gibi tedbirlerdir (Yücel, 2006). Miktar kısıtlamalarında fiyat mekanizmasını kaldırarak yerine devlet yetkililerinin kararları geçirildiğinden kaynak dağılımı bakımından çok sakıncalı neticeler ortaya çıkabilmektedir (Kibritçioğlu, 2004).

Gümrük tarifeleri: Gümrük tarifeleri, hükümetin, belli hedefleri sağlayabilmek adına dış ticarete müdahale etmeden sıklıkla kullanmış olduğu araçlar arasında en başta gelmektedir. Gümrük tarifeleri, ürünlerin, ülke sınırlarından geçişi esnasında alınan vergiler olarak belirtilebilmektedir (Karluk, 2009). Bu tarifelerin ülke ekonomisi üzerindeki etkilerinin, fiyat mekanizmasının işleyişine dayandığı ifade edilmiştir (Uyar, 2000).

İhracatın özendirilmesi: Dış ticaret politikası araçlarının, her daim ithalatın kısıtlandırılmasına dönük olmadığı belirtilmektedir (Gandolfo, 2002). Burada amacın, kimi zaman döviz kazandırıcı işlemlerin ya da ihracatın özendirilmesi olabileceği bilinmektedir (Özalp, 2009).

“Tarife dışı araçlar: Gümrük tarifelerinin çoğunlukla döviz çıkışına neden olan işlemleri sınırlandırmak amacı ile devletin tek taraflı verdiği karar ile konulan müdahale tedbirleri şeklinde açıklanabilmektedir” (Marsh ve Sarno, 2012).

Görünmez engeller: Görünmez engeller önlemleri, hükümetin kamu güvenliği ve halk sağlığı gibi sebepler ile çıkarttığı teknik, idari düzenleme veya standartları kapsamaktadır (Taylor, 2006).

“Gönüllü ihracat kısıtlamaları: Gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalatçı ülkenin piyasasını bozduğu gerekçesiyle üretici ülkelerin ürün ihracatını sınırlandırmaya dönük kotalar olarak adlandırılmaktadır” (Durukanoglu, 2008). “Gönüllü ihracat kısıtlamalarının ithalat kotalarından farkları, ihracatçı ve ithalatçı ülkeler arasında anlaşmaya dayanması ve karşı tarafın ihracatı üzerine konulmuş olmaları olmuştur. Bunlar ayrıca ihracat kotaları olarak da açıklanabilmektedir” (Etken, 2019).

“Günümüzdeki yoğun rekabetin içerisinde global pazarlarda başarı elde edebilmek için bu pazarlarda yer almak isteyen bütün işletme ve kişilerin her şeyin öncesinde rekabet ortamını iyi tanınması ve çağdaş bir pazarlama anlayışını benimsemesi gerekir” (Byers,2014).

Günümüzde yaşanan küreselleşmenin de etkisi ile pazarlarda, alışılmış bölgesel ve milli farklılıkların ortadan kalktığı görülmektedir. “Artık bir firmanın, geçen senenin, modası geçmiş modellerini az gelişmiş ülkelere sattığı günlerin geride

kaldığı bilinmektedir” (Groen, 2002). Firmaların, uluslararası, bölgesel ve yüzeysel ayrımlara aldırış etmeden dünyayı tek büyük bir pazar olarak görüp o şekilde faaliyet yürütmeyi benimsemeleri gerekmektedir. Son yıllarda hem Türkiye’de hem de başka ülkelerde bilhassa 1980’li yılların başından bu yana oldukça yoğun şekilde firmaların global pazarlara yönelmesi, yani küreselleşme eğiliminin olduğu ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bu gelişmelerin temel sebepleri içinde dış ülkelerde yabancılara konulan ticari engellerin giderek azalması, iç pazarların durgunluğu, pazarların globalleşme eğilimi, dış pazarlara açılmaya verilen teşvikler veya ülke içerisinde devlet sınırlamaları vardır.

Ülkelerin dış pazara girişleri, giderek artan rekabet ortamında firmaları daha ucuz, daha iyi ürünleri pazara çıkarmaya teşvik ederken, yeni hizmet veya mal geliştirmeyi de özendirilmektedir. Rekabet avantajı oluşturabilmenin başlıca kaynağını meydana getiren yeni olanak ve fırsatların değerlendirilmesi, işletmeleri uluslararası pazarlara yönelmeye zorlayan temel neden olarak bilinmektedir (Yücel, 2006). “İşletmelerin bu olanakları doğru şekilde değerlendirmek ve buna uygun hareket edebilmek adına, iş yapacakları uluslararası pazar yapılarına göre giriş politikaları oluşturması, sahip olduğu şirket kaynaklarını oluşturulacak politikanın gerektirdiği şekilde organize etmesi gerekir” (Thadinkosi, 2010). İşletmelerin uluslararası pazarlara girişinde işletme tarafından verilmesi gerekli olan kararların başında, ihracat yöntemiyle mi pazara girileceği yoksa üretimin yeni girilecek olan pazarda mı gerçekleştirileceği gelmektedir.

“İşletme yöneticilerinin, karar verilirken müşteri değeri, teslimat, kalite ve maliyet hususları üzerine ayrıntılı analizler uygulayarak en uygun pazara giriş yöntemi üzerinde karar kılmaları gerekir” (Byers,2014). “İşletmelerin uluslararası pazarlara girerken hangi yolun kullanılacağını belirleyen faktörün, esasında işletmenin istediği kontrol ve mülkiyet düzeyi olduğu ifade edilebilir. Kontrol ve mülkiyetin tamamen işletmenin kendisinde bulunmasının istendiği hallerde stratejik birleşme veya direkt yatırım, en düşük oranda kontrol ve mülkiyet bulunmasının istendiği hallerde lisans verme, ikisinin arasında bir seviyede kontrol ve mülkiyet olmasının istendiği hallerde ise ortak girişim, yönetim sözleşmesi veya franchising yolları arasından tercih yapılmaktadır” (Hofmann ve Bogdanova, 2012). Firmaların uluslararası pazarlara

açılma kararını almalarının ardından uygulamaları gereken önemli ilk unsur, bu pazar alanını çok iyi değerlendirmek ve bu değerlendirmenin neticesinde en uygun ülke pazarına girmek olmalıdır.

3.2.1.Dış Ticaret Amaçları

Sermayenin ve ürünlerin ulusal sınırların dışına akışı ile alakalı olan dış ticaretin birtakım amaçları vardır (Durukanoğlu, 2008). Bunlara aşağıda kısaca değinilmiştir.

- Dış Ödeme Dengesizliklerinin Giderilmesi; örnek vermek gerekirse, Türkiye gibi Ödemeler Bilançosu açık veren ülkeler, döviz gideri ortaya çıkaran faaliyetlerin sınırlandırılmasını, döviz kazandırıcı faaliyetlerin teşvikini amaçlamaktadırlar.
- Dış rekabetten korunma; dış rekabete karşı koyamayan ulusal sanayinin korunmasının başlıca amaç olduğu açıklanmıştır. Dış rekabetten korunma politikası gelişmiş ülkelerde sanayinin gelişinceye dek korunmasını anlatırken, gelişmiş ülkelerde ise hassas endüstri dallarını koruyucu politikaların takip edildiği görülmektedir.
- Ekonomik kalkınma; dış ticaret politikası sanayileşmenin bir aracıdır.
- Ekonominin liberalleşmesi; dünya ile bütünleşmeyi anlatmaktadır.
- Piyasa aksaklıklarının giderilmesi; iç piyasada bulunan monopollerin kırılması için devlet gümrük tarifesi gibi sınırlamaları hafifleterek rekabeti geliştirmektedir.
- İç ekonomik istikrarın sağlanması; iç istikrarı bozan enflasyon ve işsizlik sıkıntılarına dönük müdahalelerde bulunmayı amaçlamaktadır.
- Hazineye gelir sağlamak; ihracat ve ithalat vergileri hazinenin çok önemli gelir kaynakları arasında yer almaktadır.
- Dış piyasalarda monopol gücünden faydalanma hedeflenmektedir.
- Otarşi (ekonomik bakımdan kendi kendini yeterlilik) amaçlanmaktadır.

3.2.2.Dış Ticaret Araçları

Ekonomik Kalkınma: Uluslararası dış ticaret sayesinde ülkeler birbirine yaklaşmakta, başka ülkelerin gereksinimlerinden, eylemlerinden haberdar olmaktadır (Kibritçiöğlü, 2004). Böylelikle yeni gereksinimlerin ortaya çıktığı, farklı kalitede

ürünlerin talep edildiği görülür. Bunun da ekonomiye canlılık kazandırdığı ifade edilir (Levich, 2011).

Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi: Ödemeler bilançosunun açık verdiği bilinen ülkelerin bu açığı kapatabilmek adına bazı yöntemler uyguladığı bilinmektedir. Bu yöntemler; ihracatı artırmak, ithalatı azaltmak ya da her iki tekniğin beraber uygulanmasıdır.

Geniş bir piyasa hacmi: Günümüzdeki kapalı ekonomilerde üretimin iç piyasa hacmi ile sınırlı olduğu ifade edilebilir. Böylelikle dış piyasalar için üretimin, piyasa darlığı engelini yok ettiği görülmektedir.

“Üretim ve Kaynak Açığını Karşılama: Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yönden kalkınmaları adına gereken kaynak, hizmet ve ürünleri yurt dışından ithal etmektedirler” (Özalp, 2009).

“İç ekonomideki ürün fazlasına (pazar) sağlama: Ülkelerin ekonomik bakımdan kalkınmasında önemli bir yere sahip olan dış ticaretin iç piyasada kullanılmayan mallara dış pazar imkanı sağladığı belirtilmektedir” (Taylor, 2006).

“Ekonominin Serbestleşmesi: Her ülke liberal dış ticaret politikalarını gerçekleştirerek ulusal ekonominin dünya ekonomisi ile bütünleşmesini sağlamaya çalışmaktadır” (Durukanoğlu, 2008).

Dış rekabetten korunma: Tüm dünya ülkelerinin kendi üreticilerini dış piyasaların rekabetinden korumak için almış oldukları tedbirler olarak ifade edilir.(Hofmann ve Bogdanova, 2012).

Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi: Yurt içindeki monopolleşmeyi ortadan kaldırmak amacıyla dış ticaret politikalarını gerçekleştirerek ithal ürünlerin yurt içine girişini kolaylaştırdığı ve böylelikle tekelleşmenin kırılacağı belirtilmektedir (Krugman ve Melitz, 2012).

Sosyal ve Siyasal nedenler: Tüm ülke hükümetlerinin siyasi ve sosyal sebepler ile alakalı ürünlerin ithal edilmesinden sağlanan gümrük vergilerini artırarak endüstriyi dış rekabetten koruyabileceği ifade edilebilir.(Kozhan, 2010).

“İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması (talebin yerli mallara yöneltilmesi): Hükümetlerin dış ticaret politikasını kullanarak söz konusu olan istikrarsızlıkları ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar” (Hofmann ve Bogdanova, 2012). Örnek vermek gerekirse; korumacılık politikasının arttırılarak, talebin yerli üretime kaydırılması, dolayısı ile yerli üretimin böylece de istihdamın artması hedeflenebilmektedir.

Otarşi (kendine yeterlik): Kendine yeterlik politikasını benimseyen ülkelerde amacın ülkenin dış dünya ile olan ekonomik bağlantısını en düşük seviyeye indirmek olduğu bilinmektedir.

Hazineye Gelir Sağlanması: Hazinesinin önemli gelir kaynağından biri de dış ticarete uygulanan vergilerdir. Dış ticaret sayesinde de o ülkenin hazinesine katkı sağlanmaktadır (Özalp, 2011).

3.3.Dış Ticaret İşlemlerinde Döviz Kuru Risk Çeşitleri

“Ülke sınırlarının dışında, farklı kültür, dil, mevzuat ve hukuk sistemine bağlı olan ve aralarında çok fazla mesafelerin olduğu ithalatçı ve ihracatçı ülkeler arasında yapılan ticari faaliyet dış ticaret olarak tanımlanmaktadır” (Bedestenci ve Canitez, 2012). Ülkeler arasındaki tüm bu mesafeler ve farklılıklar, yerel ticarete nazaran uluslararası ticaretin daha çok risk taşıdığını göstermektedir. “Bilhassa 21. yüzyılda meydana gelen küreselleşme ile beraber, ticaretin konusu olan belge, mal ve paraların daha hızlı bir biçimde pazarda dolaşımı sağlanmış dolayısıyla uluslararası ticaretin hacmi artmış ve buna bağlı olarak uluslararası ticarete oluşabilecek riskler de artmıştır” (Vanlı, 2016).

Dış ticaret, satıcı ve alıcı taraflar arasında ticaret konusu olan hizmet veya ürünün, ödeme şekline, sevkine ve belgelerine mahsus aktarmalarının, uluslararası sözleşmeler ve yapılan anlaşmalar üzerinden yürütüldüğü bir sistem olarak açıklanır. Uluslararası ticaret hususunda gerçekleştirilen bu sözleşmeler, ticarete alıcı ve satıcı tarafların ne tür sorumlulukları olduğunu net olarak göstermektedir (Akın, 2010). Satıcı ve alıcı taraflar arasında ticareti yapılacak hizmet ürüne mahsus anlaşma sağlanan her çeşit hususun maddeler halinde belirtildiği belge, satış sözleşmesi olarak ifade edilir. Diğer bir deyişle, satıcının ürünü arz edilen kalite ve talepte üretip alıcısına teslim edeceğini, alıcı tarafın ise anlaşma yapılan süre ve şekilde ürün ücretini ödeyeceğini üstlendiği, ticareti başlatan sözleşmedir (Koban ve Keser, 2015).

Uluslararası ticareti yapacak ihracatçı ve ithalatçı tarafların yalnızca bankalar aracılığıyla kredi ilişkilerine ve belgelerinin akreditife uygunluk durumuna bakan

finansman sözleşmesi, satış sözleşmesinden oldukça farklıdır. Çünkü satış sözleşmesi, direkt satıcı ve alıcı taraflar arasındaki ürünün ticaretine ilişkin genel ilişki koşullarını belirtmektedir (Arslan, 2014).

Taşıma sözleşmesi, üzerinde taşınacak ürüne mahsus adet, kilo, kap bilgilerinin yanında teslim alan ve gönderen adreslerinin de olduğu, gerçekleştirilen taşımacılık çeşidine göre hazırlanan, taşıyıcı ile satıcı arasındaki ilişkiyi konu edinen bir sözleşme olmuştur (Seyidoğlu, 2007). Alıcı ve satıcı tarafların imzaladığı satış sözleşmesinde yer alan, incoterms kuralları arasından belirlenen teslim şekli olan sigorta belgesi, satıcı ya da alıcının ödeme sorumluluğunda olan ve satıcı veya alıcı taraf arasında gerçekleştirilen anlaşmayı ifade etmektedir (Bedestenci ve Canitez, 2012).

Alıcı ve satıcı tarafların birbirleri arasındaki ödeme şekline karar vermesi durumu, dış ticaretin en önemli hususlarından biridir. Ödeme yöntemleri oldukça hassas bir konu olup alıcı ve satıcı taraf arasındaki güvene bağlı olarak gelişmektedir (Akgüç, 2013). “Ticareti gerçekleştiren taraflar arasından alıcı için en güvenli olan ödeme şekli satıcı taraf için en risklisi, satıcı için en güvenli olan ödeme şekli alıcı taraf için en risklisidir. Dış ticaret, ticarete konu olan ürünün ve ödemesinin uluslararası piyasada el değiştirmesi işlemi olarak tanımlanabilmektedir” (Koban ve Keser, 2015). Bu işlemler aşamasında ortaya çıkabilecek oldukça fazla risk türü vardır. Ticarete konu olan ürünün ve ödemesinin uluslararası piyasada el değiştirmesi işlemi sırasında oluşabilecek bu riskler; piyasaya dair, ödemeye dair ve ürüne dair olabilmektedir.

Dış ticarete, ihracatçı tarafından ithalatçı tarafa gönderilen ürünün, herhangi bir zarar almadan ulaşması sırasında birtakım riskler bulunmaktadır. Bunlar; taşıma esnasında ürünlerin çeşitli tepkimelere girerek yanması, yükleme-boşaltma işlemleri esnasında ürünün kırılması, kaybolması ya da çalınması, sevk sırasında ürünün yapısında bir bozulma oluşabilmesi vb. gibi olabilmektedir (Bedestenci ve Canitez, 2012). Meydana gelebilecek tüm bu risklerin önlenmesi için ihracatçı ve ithalatçı tarafların birbirleriyle sözleşme yapmaları ve bu sözleşmenin gereğince, gönderilecek olan ürün ile ilgili ortaya çıkabilecek zararlara karşı sigortalama işlemlerinin, ihracatçı ya da ithalatçının yükümlülüğünde gerçekleştirilmesi gerekir.

Dış ticaretin gerçekleştirilmesine konu olan iki ülkenin parasının birbirleri cinsinden değiştirilmesi döviz işlemi olarak açıklanmaktadır. “Döviz işlemi gerçekleştirilirken, ithalat ve ihracat yapan bu iki ülkenin para birimlerinin birbirleri karşısındaki değeri de “döviz kuru” şeklinde ifade edilebilir. Ülke parasının yabancı para karşısında değer kaybetmesi ve kazanmasına bağlı olarak, bu ticareti yapan kişilerin zarar veya kara uğrama ihtimali ise döviz kuru riski olarak belirtilmektedir” (Seyidoğlu, 2007). Diğer bir deyişle, uluslararası ticaret gerçekleştiren alıcı ve satıcı tarafların, ileriki bir tarihte döviz türünden ödeme yaparken ya da gelir elde ederken, döviz kurlarından ortaya çıkabilecek dalgalanmalar nedeniyle zarara uğramaları ihtimalidir. “Meydana gelen bu dalgalanmalara bağlı olarak, döviz kurları arttığında, uluslararası ticaret gerçekleştiren taraf zarar ederken alacaklı olan taraf kar elde etmekte, fakat kurlarda bir düşüş olduğunda bu durumun tam tersi olmaktadır” (Koban ve Keser, 2015). Döviz kurlarında meydana gelen bu değişimlerin ne doğrultuda olabileceği ise milli para bazında bir belirsizlik altında ortaya çıkmaktadır.

3.3.1.Dönüştürme (Muhasebe) Riski

“Dönüştürme riski, işlem riski gibi fiziki bir alım ve satım işlemi olmadan, bir işletmenin gelir ve bilanço tablosu kalemlerinin, finansal tablolar ile konsolide edilmeden önce yabancı para biriminden, işletmenin kendi ulusal para birimine dönüştürülmesi neticesinde, döviz kurlarında ortaya çıkan değişmelere bağlı olarak işletmenin muhasebe kayıtlarındaki değerlerinin zarar görmesi olarak tanımlanmaktadır” (Akgüç, 2013).

3.3.2.Ekonomik Risk

İşletmelerin gelecekteki bekleedikleri nakit akışlarının döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalara bağlı olarak negatif doğrultuda gelişmesi ve işletmeleri zarara uğratmasıdır (Swonke, 2009). İşlem riski de ekonomik riskin bir öğesi olarak kısa vadeli anlaşmalara bağlı nakit girdisi olabiliyorken ekonomik risklerde de uzun dönemli ve belirsiz nakit girdisi olabilmektedir.

2.3.3.İşlem Riski

“Alıcı ve satıcı arasında gerçekleştirilen vadeli sözleşmelerde, vade bitimine dek geçen süreçte ortaya çıkabilecek döviz kuru değişimlerine bağlı olarak, vade sonunda, taraflardan ödemeyi yapacak işletmenin bu kur değişimlerinden negatif etkilenmesi neticesi, döviz cinsinden daha çok nakit ödemek zorunda kalması işlem riskini ifade etmektedir” (Bedestenci ve Canitez, 2012).

3.4.Dış Ticaret Teorileri

Klasik Dış Ticaret Teorileri: Merkantilist doktrin, mal varlığının kaynağını kıymetli madenler şeklinde açıklamış, bundan dolayı dünya mal varlığı stokunun sabit olduğunu ve uluslararası ticaretin, yalnızca ihracat gerçekleştirenin menfaati için olacağını ileri sürmüştü, sanayi devrimi ile birlikte meydana gelen kitlesel üretim için serbest ticaret gereksinimine cevap veremez hale gelmiştir. “18. yy’ın son çeyreğinden itibaren klasik iktisadın, Newtongil paradigmaya analogi ile gelişmeye başladığı, ekonominin kuruluş ve işleyişinin Newtongil perspektif ile tabiatın kuruluş ve işleyişine benzediği, bundan dolayı ekonomi biliminin de tabiatı kusursuz tanımladığı düşünülen Newtongil fizik bilimine benzemesi gerektiği anlayışının bir gelenek niteliği kazandığı açıklanmaktadır” (Ünüsün ve Canitez, 2011). “Ricardo, uluslararası ticaretin mutlak üstünlüklere dayandırılması ile kapsamın daralacağını ifade etmiş, ülkeler arasında üretim maliyeti farkının yerine, farklılığın derecesi üzerine yoğunluk vermiştir. Bir başka deyişle, karşılaştırmalı üstünlük kuramının, uluslararası ticaretin, mutlak olmak yerine karşılaştırmalı üstünlüklere dayanması gerektiğini bildirmiştir. Tüm dünya ülkelerinin, tüm ürünlerde, diğer ürünlere göre daha üstün olmuş olsa da karşılaştırmalı olarak en çok üstünlüğü olduğu ürünlerde uzmanlaşarak daha az üstün olduğu ürünleri ithal edip daha çok refaha ulaşabileceği belirtilmektedir” (Uyar, 2000). “Modern Dış Ticaret Teorileri: 1930’lu yıllara gelindiğinde, dış ticaret kuramları alanında hakim yaklaşım olup neoklasik revizyon ile teyit edilmiş, fakat ülkeler arasında yurtiçi fiyat farklılığının sebeplerini açıklayamamış ve uluslararası emek verimliliğinde farklılık ortaya çıkararak faktörlere yer vermemiştir” (Thadinkosi, 2010). Ohlin ve Heckscher kuramına göre, bir ülke hangi üretim etkenine daha çok sahip ise, üretimi o etkeni yaygın şekilde gerekli kılan ürünlerde karşılaştırmalı üstünlük

sağlamaktadır. Bundan dolayı uzmanlaşmış olduğu bu ürünleri ihraç ederken az sahip olduğu ürünlerin ithalini gerçekleştirmektedir. Ohlin ve Heckscher'ın teorisi olan faktör donatımı, ülkenin sahip olmuş olduğu üretim etkenleri miktarını temel almış, emek ve sermayeyi dikkate alma geleneği sürdürülmemiştir.

“Yeni Dış Ticaret Teorileri: Amerikalı iktisatçı Wassily Leontief, Ohlin ve Heckscher'ın faktör donatımı kuramını denemek üzere, Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin, 1947 yılı input Output tablosu ve aynı seneye ait dış ticaret verileri ile 1'er milyon dolarlık ithal ve ihraç ikamesi mallarını kapsayan temsili ürün sepetleri ortaya çıkarmıştır” (Yücel, 2006). “Leontief, günümüzde olduğu gibi, 1950'li yıllara doğru da dünyanın sermaye zenginliği en çok olan ülkesi Amerika Birleşik Devletleri'nin, kuramın önerdiğinin tersine, emek yoğun ürünleri ihraç, sermaye yoğun ürünleri ithal ettiği neticesine varmıştır. Bu durum, Leontief paradoksu olarak nitelendirilmiş, Wassily Leontief'in çalışması ile alakalı yapılan eleştirilerin, ortaya çıkan bu neticeyi yorumlama uğraşları ve paradoksu aşma çabalarını içeren geniş bir literatür yanı sıra, sermaye ve emek haricindeki öğelerin ve bilhassa bilginin üretim ve dış ticaretteki rolünü vurgulayan yeni kuramların gelişim aşamasını başlatmıştır” (Çiftçi, 2011).

“Ohlin ve Heckscher'ın faktör donatımı teorisinin açıklayamadığı, yeni dış ticaret kuramlarının ana dayanaklarından biri de bir ülkenin aynı sektör mallarını eşzamanlı ithal ve ihraç ediyor olmasını ifade eden endüstri içi ticaret olmuştur” (Durukanoğlu, 2008). Ricardo tarafından ileri sürülen karşılaştırmalı üstünlükler kuramı, toplam ticaret içerisinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ticareti payının zaman içinde artacağını öngörmüş olsa da 1965 ile 2000 yılı verilerinin bu beklentiyi doğrulamadığı görülmektedir. Bu nedenle, dünya ticaretinin, vasıflı-vasıfsız emek ya da sermaye-emek ayrımı ile açıklanmasının oldukça güç olduğu ifade edilmiştir (Kozhan, 2010). Dünya ticaretinin, daha çok bu bakımdan benzer durumda olan gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştirildiği ve endüstri içi ticaret şeklini yansıttığı görülmektedir. İsveçli iktisatçı Staffan Burenstam Linder (1961), endüstri-içi ticareti, temsili talep kuramı vasıtasıyla açıklamaya çalışmış, aynı birey başına gelir seviyesinde olan ülkelerin birbiri ile ticaret gerçekleştireceğini öngörmüştür. “Linder'in kuramına göre, üretici, dış talebe bakmadan önce yurt içi talebi dikkate almaktadır” (Marsh ve Sarno, 2012). “Endüstri içi ticaret, gelişmiş ülkelerde

azlığından dolayı emek etkeninden ekonomi sağlayan yollarla üretilen pahalı ve karmaşık nihai malların yanı sıra yarı iletkenler gibi aramalar ticaretinden meydana gelebilmektedir. Birey başına gelirin, temsili talebe kaynaklık yapan öğelerin başında geldiği bilinmektedir” (Sarno ve Taylor, 2003).

“Dış ticaret üzerine ileri sürülen yeni kuramın, gelişmiş ülkeler arası ve endüstri-içi ticaretin oldukça büyük kısmının farklılaştırılmış ürünler ile ilgili olduğunu ve bu ürünleri üreten monopol nitelikli üreticiler tarafından yapıldığını ileri sürdüğü belirtilmektedir” (Thadinkosi, 2010). Yeni dış ticaret kuramı, monopolcü rekabeti, ticareti artırma doğrultusunda zorlayıcı sebep olarak algılarken, mikroekonomi bağlamında monopol-oligopol eleştirileri, bu piyasa çeşitlerini tam rekabet ile karşılaştırıp negatifliklerine vurgu yapmaktadır. Ticaretin gerçekleştirilmemesi halinde, monopol konumunun kaliteyi ihmal ederek fiyatı keyfi artırma potansiyeli taşıdığı ticaret sayesinde, devlet müdahaleleri ile kısıtlansa da rekabetin yoğunlaştığı, teknolojik gelişmenin ya da mal geliştirme oranının hızlanabilmektedir.

3.4.1.Mutlak Üstünlük Teorisi

Adam Smith, mutlak üstünlük teorisinden 1776’da iktisadın başlangıcı olarak da kabul edilen Ulusların Zenginliği isimli kitabında bahsetmektedir. Smith bu kitabında, serbest ticaretin hem dünya hem de ülkelerin refahının artması amacıyla fayda sağlayacağını ifade etmiştir (Sarno ve Taylor, 2003). Mutlak üstünlük teorisinde dünyada sadece iki ülkenin olduğu ve toplam iki ürünün üretildiği varsayılmaktadır. Her ülke hangi üründe avantajlı olursa o üründe uzmanlaşarak ve diğer ürünleri başka ülkelere alarak dış ticaret gerçekleştirmektedir. Bu teori, iki ülkenin üretmiş olduğu ürün birim sayısından yola çıkarak açıklanmaktadır. Yapılan karşılaştırmada hangi ülke ürün üzerinde daha verimli bir hizmet veya mal üretebiliyor ise o mal üzerinde yoğunlaşması gerektiği belirtilmektedir (Ünüsân ve Canıtez, 2011). Her ülkenin karşı ülkelere göre hangi ürünlerinin daha düşük maliyet ile üretildiğini bilmesi ve o ürünlerin üretiminde uzmanlaşması, bu ürünleri ihraç ederek pahalıya üretebildiklerini dış ülkelere ithal etmesi gerekmektedir. Ülkeler arasındaki anlaşmanın faydalarını Mutlak Üstünlük Teorisi açıklamaktadır. Maliyet ifadesinin yalnızca emek olduğu

belirtilmektedir. Adam Smith'in ileri sürdüğü Mutlak Üstünlük Teorisi'nin birtakım özellikleri vardır. Bu özellikler;

- Mutlak üstünlük teorisi iki ürün veya iki ülke üzerinden incelenmektedir.
- Mutlak üstünlük teorisinde para yerine ürün değiş tokuşu bulunmaktadır.
- Mutlak üstünlük teorisinde ürün değerleri iş gücü ile ölçülmektedir. Yani bir ürünün kıymeti diğer ürünün birim sayısı ile kıyaslanmasıyla elde edilmektedir.
- Mutlak üstünlük teorisinde ürünler homojen varsayılmaktadır. İki ülkenin de üretmiş olduğu ürünün kalitesi vb. benzer olarak kabul edilmektedir.

3.4.2.Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

David Ricardo tarafından ileri sürülmüş olup, teorinin vurguladığı üstünlük olarak açıklanmıştır. Yani her iki ülkenin de birbirlerine karşı mutlaka bir malda üstün olmasına gerek olmadığını kabul etmektedir (Kurgman ve Melitz, 2012). Bir ülkenin, kendi üretmiş olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşması ve bu ürünü ihraç etmesi gerekmektedir. Ricardo'nun bu teorisine göre, ticaretin iki ülke adına karlı olabilmesi için uluslararası fiyat oranının iki ülke iç fiyat oranı arasında olması gerekmektedir. Dış ticarete, karşılaştırmalı üstünlüklerin modern uluslararası ticaret kuramının anlaşılmasında oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Mutlak üstünlükte bir ülkenin başka bir ülke ile karşılaştırıldığında birim girdi başına daha çok çıktı üretilebilmektedir. Dış ticarete, karşılaştırmalı üstünlüklerin olduğu hallerde, şayet bir ülkenin her çeşit çıktı üretiminde mutlak (dez)avantaja sahip ise, başka ülkenin birtakım ürünlerin üretiminde uzmanlaşarak bu ürünleri ihraç edebileceği ifade edilebilmektedir (Ospina ve Roser, 2016). Karşılaştırmalı üstünlüğün temel olarak, iki malı üreten bir ülkenin verimli olduğu mal üzerinde daha fazla yoğunlaşması ve başka mal ile kaynakları harcamaması gerektiği şeklinde açıklanabilmektedir. Bir ülkenin uzmanlaşma sağladığı maldaki arz fazlası ile ihraç gerçekleştirdiği ve o malın karşılığında üretilmeyen maldan alınmaktadır. Bu durum diğer ülke için de geçerli olmaktadır. Böylece kaynak israfı azalmakta ve toplam refah düzeyi artmaktadır (Özalp, 2009). David Ricardo'nun ortaya koyduğu karşılaştırmalı üstünlük teorisinin bazı özellikleri bulunmaktadır.

Bu özellikler şu şekilde açıklanmaktadır;

- Karşılaştırmalı üstünlük teorisinde paranın yerine ürün değiş-tokuşu bulunmaktadır.
- Karşılaştırmalı üstünlük teorisinde ürünler iş gücü ile kıyaslanmakta ve birim sayıları ile karşılaştırılmaktadır.
- Karşılaştırmalı üstünlük teorisinde ürünler homojen özelliğe sahip olmaktadır.

3.4.3.Heckscher-Ohlin Teorisi

“Karşılaştırmalı üstünlük teorisinde ülkelerin yurtiçi üretim maliyetindeki farklılıkların emek verimliliğinden kaynaklandığı ifade edilmiş ama belirtilmemiştir”. Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlük teorisinin bu eksikliğini giderebilmek amacıyla Ohlin ve Heckscher tarafından faktör donatımı teorisi ileri sürülmüştür (Thadinkosi, 2010). David Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlük teorisinde, iki ülkenin ticaret gerçekleştirebilmesi için ülkelerin iç maliyetlerinin birbirinden farklı olması gerekmektedir. Ancak karşılaştırmalı üstünlük modelinin, iç maliyet farklılığının nereden kaynaklandığını açıklamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Ohlin ve Heckscher modeli olan faktör donatım teorisi, iç maliyet farklılıklarının sebeplerini açıklamada önem taşımaktadır (Ünüsün ve Canitez, 2011). Faktör donatım teorisine göre ülkeler, ellerinde bulunan hangi üretim unsuruna en çok sahip ise, o etkeni yoğun şekilde kullanan ürünlerde karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır. Yani o ülke verimliliği yüksek ürünlerini daha ucuza üretmekte ve o alanlarda uzmanlaşmaktadır. Ohlin ve Heckscher’in karşılaştırmalı üstünlük teorisinin dayandığı birtakım kuramları bulunmaktadır. Bunlar;

- İki ürün ve iki ekonomi geçerli olmaktadır. Çıktı Ricardo ve Smith modelindeki gibi yalnızca emeğin bir fonksiyonu değil, sermaye ve emeğin fonksiyonu olarak belirtilmektedir.
- Sermaye ve emek, her iki ülkede aynı nitelikte olmaktadır yani homojendir.
- Sermaye ve emek donanımının, her iki ülkede sabit olduğu belirtilmektedir.
- Sermaye ve emeğin, sektörler arasında tam akışkan olduğu açıklanmaktadır. Ülkeler arasında ise akışkan olmadığı ifade edilmiştir.
- Her iki üründe, üretim teknolojisi sabittir.
- Ekonomide tam rekabet koşulları ve istihdam geçerli olmaktadır.

- Taşıma giderlerinin sıfır olduğu ve serbest ticaret koşullarının bulunduğu belirtilmektedir.
- Ülkelerin faktör donanımlarının birbirinden farklı olduğu açıklanmaktadır. İki ülkeli modelde; bir ülkenin sermaye, diğer ülkenin ise emek bakımından zengin olacağı belirtilmektedir.
- Ürünlerin faktör yoğunlukları değişiklik göstermektedir. Kimi ürünler sermaye-yoğun, kimi ürünler ise emek-yoğun olarak üretilmektedir.
- Bir ürünün üretim fonksiyonu Karşılaştırmalı Üstünlük Modelinin tersine bütün ülkelerde aynı olmaktadır.
- Üretimde ölçeğe göre sabit getiri şartları geçerli kabul edilmektedir.
- İki ülkenin ticaret gerçekleştirebilmeleri için talep koşullarının benzer olduğu varsayılmıştır.

Günümüz dünyasında her ülkede üretim yöntemlerinin benzer olmayabilir. Zira teknik yeniliklerin aktarılmasının zaman almaktadır. Üretim işlevinin arkasında yatan insan, coğrafi özellikler, iklim unsurlarının dikkate alınmadığı görülebilmektedir (Byers,2014). Bunlar benzer olsa bile üretim fonksiyonlarının homojen değildir. Ohlin ve Heckscher'ın teorisinde, ölçeğe göre sabit getirinin olduğu kabul edilmekte, fakat üretimin farklı süreçlerinde farklı maliyetler söz konusu olabilmektedir. Ohlin ve Heckscher teorisi tamamen arza bağlıdır. Fakat talebin artış göstermesi neticesi fiyatların etkileneceği, bir ülkede sermayenin yoğun ürüne talebin çok olması halinde fiyatın başka üretim etkenlerine göre ucuz olmayabileceği ifade edilmektedir (Groen, 2002). Günümüzde, iki ülke, iki ürün, iki üretim unsuru ve tam rekabetin artık çok geçerli olmadığı görülmektedir. Tüm dünyada gelişen ve değişen teknolojinin iki ülkede de sabit ve eşit kabul edilmesi neticesinin fiyatları etkilememektedir. Fakat teknolojinin hesaba katılması durumunda ürünlerin fiyatlarının etkilenebilmektedir (Çiftçi, 2011).

Ohlin ve Heckscher tarafından ileri sürülen teorinin ana neticesinin ne olduğunun ortaya çıkabilmesinde gerekli olan koşullardan biri de faktör fiyatlarının değişmesi durumunda, ürünlerin faktör yoğunluklarının tersine dönmesi mümkün olmuştur (Yücel, 2006). Başka bir ifadeyle, ucuzlayan faktörün pahalılaştıran faktörün yerine ikame edilmesi neticesinde, sermaye-yoğun ürünün emek-yoğun bir ürün ya da emek-

yoğun bir ürünün sermaye-yoğun bir ürün haline gelmemesi gerekmektedir. Kuvvetli faktör yoğunlukları varsayımı, faktör fiyatları oranının değişmesi durumunda faktör yoğunluklarının değişmemesi anlamına gelmektedir. Faktör yoğunluğunun tersine dönmemesinin şartı, eş mal eğrilerinin tek bir noktada kesişmesi olarak belirtilmektedir (Ünüsân ve Canıtez, 2011).

3.5.Dış Ticaret ile Döviz Kuru İlişkisi

Ülkelerin gerek ithalat gerekse ihracat faaliyetlerini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri kur olarak belirlenmiştir. Kurun yanında ithal ve ihraç ürünlerinin esnekliği de oldukça önem taşımaktadır. Örnek vermek gerekirse; ihraç edilen ürün petrol ise, bu durum ithalatçı bakımından oldukça önem taşımaktadır. Dolayısıyla bir ülkenin petrol ithal edememesi oldukça zordur. Bundan dolayı da petrol fiyatı ne denli artış gösterse de petrol sahibi olmayan ülkelerin o ülkeden petrol ithal etmeleri kaçınılmazdır. Şayet kurun tek belirleyici olduğu varsayılarak bir analiz gerçekleştirilir ise, ithalat ve ihracatın normal talep ve arz ilişkisinden bir farkı olmadığı görülebilir (Groen, 2002).

Dışa açık makro-ekonomilerin temel ve önemli konularından biri, ticaret dengesinin döviz kurlarındaki değişime tepkisi olmuştur. Bunu önemli hale getiren iki neden bulunmaktadır. “Bunlardan ilki, karar alıcı kişilerin, uzun vadeli ticaret dengesinin, kendilerinin dikkate aldığı optimal uygun bir düzeyde olup olmadığı ile ilgilenmeleri olarak açıklanmaktadır” (Ospina ve Roser, 2016). “Karar alıcı tarafların döviz kuru değişimlerinin ticaret dengesini uzun vadede nasıl etkilediğini bilmeleri, belirli bir zaman aralığı içerisinde ticaret dengesi hedeflemesi uygulayabilmelerine yardımcı olmaktadır. Diğer sebep ise, kısa vadede ticaret dengesi dalgalanmalarının bir ülkenin gelir düzeyini etkilemesi olarak açıklanabilmektedir” (Özalp, 2011).

3.5.1.Klasik Yaklaşım

“Klasik yaklaşım teorisine göre, uluslararası ticaretin herhangi bir engel ile karşılaşmadan serbest olarak gerçekleştirilmesi halinde, bu durumdan her ülkenin

kazanç sağlayacağı ve dünya kaynak dağılımında etkinlik kazanmış olacağı belirtilmektedir” (Gian ve Ferretti, 2009). “Mutlak üstünlük teorisinin öncüsü olan Adam Smith’e göre bir ülkenin, diğer ülkelere göre daha ucuza mal edebildiği malların ortaya çıkarılmasında uzmanlaşması, diğer malları başka ülkelere bırakması gerekir”. Her ülkenin bu şekilde davranması halinde, hizmet ve ürünler mümkün olan en ucuz maliyet ile üretilmektedir. Hatta her ülkenin bu durumdan kazanç elde edeceği ifade edilmiştir (Marsh ve Sarno, 2012). Zira o ülkenin diğer ülkelere göre ürünlerini ucuza ürettiği ve başka ülkelere satabilmektedir. “Başka ülkelere nazaran ürünlerini daha ucuza ihraç eden bu ülkelerin diğer ülkelere de kendisinin daha pahalıya üretebildiği ürünleri daha ucuza alabilme imkanı vardır” (Uyar, 2000).

Karşılaştırmalı üstünlük teorisini ileri süren Ricardo’ya göre bunun olması şart değildir. “Ricardo’ya göre, bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşarak diğer ürünleri başka ülkelere satın alması, dış ticaretten kazanç sağlayabilmesi için yeterli olmaktadır” (Kozhan, 2010). “Örnek vermek gerekirse; Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri’ne kıyasla hem bilgisayarları hem de tekstil ürünlerini daha pahalıya ürettiği varsayıldığında, Adam Smith’e göre bu durumda, Türkiye’nin dış ticarete açılmasından bir kazancı olmayacaktır. Fakat Ricardo’ya göre, Türkiye bunlardan hangisinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ise o ürünün üretiminde uzmanlaşmalı ve başka ürünü Amerika Birleşik Devletleri’nden almalıdır” (Özalp, 2011). Böylelikle, bu durumdan her iki ülkenin de kazanç elde edeceği öngörülmüştür. Yani, Türkiye’nin karşılaştırmalı üstünlüğünün tekstillerden olduğu varsayıldığında, bu durumda Türkiye dış ticarete girmeyerek, her iki ürünü de kendisi üretmek yerine, tekstil üretiminde uzmanlaşarak ürünlerini Amerika Birleşik Devletleri’ne satması halinde, bilgisayarları da ABD’den alarak, dış ticarete kazanç elde edecektir. Ricardo’nun teorisi olan karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı, klasik dış ticaret teorisinin temelini oluşturmaktadır (Siregar, 2011). Klasik dış ticaret yaklaşımı, sonradan yeni klasik ve neoklasik dış ticaret kuramlarının da temelini meydana getirmiştir. Dış ticarete, serbest ticaret yanlılarının teorik dayanak olarak Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisini kullandıkları belirtilmektedir. Bundan dolayı söz konusu olan teorisinin uzun yıllardan beri tartışılan, üzerine çalışmalar gerçekleştirilen bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, iktisat teorisinin en popüler tezlerinden birini oluşturmaktadır (Taylor, 2006).

John Stuart Mill'in teklif eğrileri analizi, klasik dış ticaret kuramının ülkeler arasında ürün değişiminin hangi oranlara göre uygulanacağını açıklamaya katkı sağlamıştır. 1776 yılından 19. yy. ortalarına dek iktisat dünyasına hakim olan iktisat görüşünün başlıca temsilcileri; David Ricardo, Robert Torrens, Adam Smith, Frederic Bastiat, Thomas Malthus, John Elliot Cairnes olmuştur (Ünüsün ve Canitez, 2011). Dolayısıyla, klasik yazarların büyük oranda sanayi devrimi esnasında yazan İngiliz iktisatçılardan ve kimi Fransız iktisatçılardan ortaya çıktığı ifade edilebilir. 1716 yılı, klasik okulun başlangıç tarihi olarak belirlenmiş ve ayrıca mutlak üstünlük teorisini ileri süren Adam Smith'in, Ulusların Zenginliği adlı ünlü eserinin yayın tarihi olmuştur.

Klasik iktisadın temel özelliklerinden biri 300 sene süresince iktisat politikalarına ve iktisat yazınına hakim olan merkantilizme tepki olmuştur (Özalp, 2009). Merkantilizm görüşü, nüfus artışına, ekonomiye, düşük ücretlere, ihracatın artırılıp ithalatın azaltılmasına, yoğun devlet müdahalesine taraftar kalmıştır (Gandolfo, 2002). Merkantilizmin temelini dış ticaret yolu ile kıymetli maden biriktirilmesinin oluşturduğu bilinmektedir. Bunun da tüccarların ve devletin menfaatine bir tercih olduğu belirtilebilmektedir (Gian ve Ferretti, 2009). Zira kıymetli maden birikimi tüccarların servetlerinin artmasıyla eşanlı hale gelmiştir. Bu da vergi yöntemiyle hükümeti, yani kralı da güçlü kılmıştır. Tüm bunların sağlanabilmesinde de düşük ücretler ve nüfus artışı sayesinde güçlü bir ordu, dış ticarete maliyet avantajı gerekmektedir. Ordunun, tüccarların dış ticaretinde güvenli ortamı oluşturabileceği ucuz emek ise malların satılması sırasında kolaylık sağlamıştır.

Merkezi devletin ve ulusal birliğin kuruluşunun önem taşıdığı, tüccar sınıfının ekonomiye egemen olduğu bir dönem içerisinde merkantilizmin geçerli bir politika olduğu belirtilmektedir. Ancak, merkantilizm bu süreçlerin tamamlandığı ve sanayileşmenin ön plana geçtiği bir dönem içinde elverişli olmamıştır. Merkantilizme tepki İngiltere'de yozlaşması bir rastlantı olmamıştır (Kozhan, 2010). İlk sanayi devriminin yapıldığı ülke, İngiltere olmuştur. İngiltere, tüm dünya ülkelerinden seri ve daha ucuz ürün üretimine geçmiş, ülkenin gereksinimi artık merkantilist politikalar olmamıştır. İngiltere yalnızca serbest ticaret yapmak istemiştir. Zira serbest ticaret sayesinde dünya pazarlarında kolaylıkla hammadde ihtiyacını giderebileceğini, rahatlıkla ürünlerini satabileceğini düşünmüştür. İngiltere'deki sanayicilerin işçi ve

hammadde gereksiniminin giderilmesi, satış imkanlarının sağlanması da bunu gerekli kılmıştır (Marsh ve Sarno, 2012). Dış ticarete, klasik iktisatçılar bu gereksinimin teorisyenleri olmuştur. Bundan dolayı çoğu kişi klasik iktisatçıları sanayi kapitalistlerinin sözcüleri olarak ifade etmiştir. Klasik iktisatçılar yoksullar yasalarına ve tahıl yasalarına da karşı çıkmışlardır. İktisatçıların karşı çıktıkları unsurlardan ilki İngiltere'ye tahıl ithaline yasak getirmek olmuş, diğeri de yoksulları koruyucu ve kollayıcı hükümleri içermiştir. Bunlardan biri toprak sahiplerinin lehine olup, diğeri ise düşük ücret oluşumunu engelleyebilmek olmuştur (Levich, 2011). Klasik iktisatçıların bu amaçla ekonominin ve serbest ticaretin var olduğu, para, hizmet, ürün ve faktör akımlarının engelsiz cereyan ettiği bir ekonominin en yüksek refah seviyesini kendiliğinden sağlayacağını göstermek istemişlerdir. Günümüzde de yeni klasik ve moneterist okulların şahsında tekrardan ortaya çıkarılmıştır (Otker ve Vavra, 2009).

3.5.2. Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen yaklaşımı günümüz ekonomi politikasının temelini oluşturmaktadır. John Maynard Keynes'in ileri sürdüğü Keynes yaklaşımı, klasik iktisat kuramının ileri sürdüğü ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği ve tam istihdam kademesine otomatik olarak erişeceği düşüncesinin doğru olmadığını açıklamaktadır. Keynes, ekonomik etkinlik hacminin hükümetler tarafından düzenlenebileceğini ve düzenlenmesi gerektiğini savunmuş, görüşleri bilhassa I. Dünya Savaşı'nın ardından hükümetlerden tam istihdam politikası takip etmelerini isteyen bir kamuoyunun meydana gelmesinde son derece önem taşımıştır. "John Maynard Keynes'in ünlü kitabını yayınladığı 1936 senesinde, tüm kapitalist ülkeleri etkisi altına alan 1929 tarihli Ekonomik Buhran, başka bir ismiyle Büyük Bunalım'ın henüz sonlanmadığı belirtilmektedir" (Otker ve Vavra, 2009).

"O dönem içerisinde başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere gelişmiş kapitalist ülkelerde işsizlik yaygın olarak devam etmiş, ekonomik yaşam hiçbir şekilde canlılık kazanmamıştır. Ekonomide yaşanan bu durum o dönem içinde hakim olan iktisat doktrinine ters gelmiştir" (Mankiw, 2012). "İktisat doktrinine göre, kapitalist sistem kendi kendini düzenleyen ve devam ettiren bir yapıya sahiptir. Bu şekilde bir ekonomi için normal olanın, tüm kaynakların tam olarak kullanıldığı istikrarlı bir denge durumu olduğu görülmektedir" (Özalp, 2011).

Bu dengeden sapmaların sadece geçici bir nitelik taşıyabileceği ifade edilmiştir. Zira kapitalist bir ekonomide sermayenin ve emeğin tam kullanımı yani tam istihdamın sağlanmasına yardımcı olacak mekanizmalar kendiliğinden bulunabilmektedir. “Faiz hadlerinin, fiyatların ve ücretlerin sermaye ile emeğin canlı ve esnek olduğu bir ortamda piyasa mekanizmasının çalışması kaynakların tam kullanımını sağlamaya yeterli gelmiştir” (Taylor, 2006). Bundan dolayı ekonomide uzun vadeli bunalımlar ve işsizliklerin olmayacağı ifade edilmiştir.

“John Maynard Keynes’in “Genel Kuram”ı neoklasik iktisadın eleştirisi ile başlamaktadır. John Maynard Keynes, kapitalist bir ekonomide “normal” olanın kaynakların tam kullanımı olmadığını savunmuştur. Zira ekonominin, herhangi bir faaliyet hacminde dengeye gelebileceği düşünülmüştür. John Maynard Keynes, en önemli olan unsurun, ekonomik etkinlik hacmini ve dolayısı ile istihdamı belirleyen faktörlerin bulunarak bu faktörleri ortaya çıkarmak olduğunu belirtmektedir” (Ünüsân ve Canitez, 2011). “John Maynard Keynes, bu çalışmasında, belli bir istihdam seviyesinde girişimcilerin ürettikleri hizmet ve ürünler karşılığı sağlamayı bekledikleri ve üretim faktörlerine yapılan tüm ödemeleri içeren toplam geliri “efektif talep” olarak açıklamıştır” (Thadinkosi, 2010). Efektif talep kavramı yardımıyla talep ve istihdam arasındaki ilişkiyi kuran John Maynard Keynes, istihdamı belirleyen hususun üretilen hizmet ve ürünlere olan talep olduğunu savunmuştur. Zira belli seviyedeki istihdamın girişimciler bakımından karlı olup olmadığı bu talebe bağlı olmuştur. Bu nedenle ilk olarak hizmet ve ürünlere yönelik olan talebin nasıl belirlendiğini irdelemek gerekmektedir. John Maynard Keynes’e göre bu talep ekonomide ortaya çıkarılan gelire bağlı olmaktadır. İnsanların gelirlerini harcayabileceği ya da tasarruf edilebilmektedir (Uyar, 2000).

Bir ülkede gelirin artması halinde tüketim harcamalarının gelirden daha yavaş arttığı ve böylelikle tüketimin gelir içerisindeki payının düştüğü görülmektedir. Bundan dolayı tüketim ile gelir arasında bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu farkın diğer bir harcama çeşidi ile ortadan kaldırılması gerekir. Bu durum gerçekleşmediği takdirde üretilen hizmet ve ürünlerin tamamının satılması imkansız hale gelebilmektedir. John Maynard Keynes’in bu hususta varmış olduğu neticeye göre; ekonomide gerçekleştirilen üretim neticesinde bir tarafta üretilmiş hizmet ve ürünler, diğer tarafta bu üretim neticesinde ortaya çıkarılmış gelir bulunmaktadır (Temiz, 2009).

Tüketim harcamaları üretilen hizmet ve ürünlerin tamamının satılmasına yetmeyeceğinden, bu üretim seviyesinin devam ettirilebilmesi adına gereken bir yatırım miktarı olmaktadır. Yapılan bu yatırım harcamalarının sayesinde üretim ve bunun için gereken istihdam devam ettirilebilmektedir. Fakat şayet yatırım giderlerinin gerekli miktarın altında kalması durumunda, üretilen hizmet ve ürünlerin bir bölümünün satılamayacağından, harcamalar ve gelirin otomatik olarak azalacağı belirtilmektedir (Otker ve Vavra, 2009).

“John Maynard Keynes, faiz haddinin temel olarak parasal bir olgu olduğunu ve kişilerin sahip oldukları varlıkların bir kısmını para olarak tutmak istemelerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Keynes bu olguyu “likidite tercihi” şeklinde ifade etmiştir” (Özalp, 2011). Zira para haricindeki diğer zenginlik unsurlarının harcanabilmesi için önce paraya çevrilmeleri gerekir. Para tutmanın maliyetinin ise faiz haddi olduğu bilinmektedir. Faiz haddinin yükselmesiyle para tutmanın maliyetinin artacağı, kişilerin nakit olarak bulundurmak isteyecekleri miktarın azalacağı belirtilmektedir” (Uyar, 2000). “John Maynard Keynes, faiz haddinin ekonomideki para miktarıyla para talebi tarafından belirleneceğini ifade etmiştir. John Maynard Keynes, girişimcilerin gelecek hususundaki beklentileri ile faiz hadlerinin, ekonomiyi tam istihdamda dengeye getirmek için gerekli yatırımın yapılmasını sağlayacak “doğru ilişki” içerisinde olmaları mecburiyetlerinin olmadığını belirtmektedir” (Piersanti, 2012).

3.5.3.Esneklikler Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı, fiyat etkilerini önemsemektedir. Esneklikler yaklaşımı, bir ülkenin parasının kur değerini ve ödemeler dengesini hizmet ve ürün fiyatlarındaki değişmelere bağlamaktadır. Sabit bir kur sisteminde devalüasyonun ödemeler dengesine pozitif veya negatif etkilerinin ithal ürünlerinin iç talep esnekliğine ve ihraç ürünlerinin dış talep esnekliğine bağlanabilmektedir (Otker ve Vavra, 2009). Uzun dönem içinde esnekliğin büyüyeceği için pozitif, kısa dönemde devalüasyonun etkisinin negatif olabileceği ifade edilebilmektedir (Gandolfo, 2002).

“Esneklikler yaklaşımı, cari işlemler dengesinin temel alt kalemlerinden dış ticaret dengesi üzerinde odaklanmakta, göreceli uluslararası fiyatların cari dengeyi

belirleyen en temel açıklayıcı değişken olduğunu varsaymaktadır. Esneklikler yaklaşımı, muhtemel bir devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini incelemektedir. Devalüasyon, bir ülkenin dış ticaret dengesini düzeltici etki oluşturmaktadır” (Marsh ve Sarno, 2012). “Devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici bir netice ortaya çıkarmasının uluslararası iktisat literatüründeki Marshall-Lerner Koşulu’na bağlı olmaktadır. Arz esnekliklerinin sonsuz olması kuramı altında, bu koşul ihraç ürünleri dış talep esnekliği (ex) ile ithal ürünlerinin yurtiçi talep esnekliği (em) toplamının 1’e eşit veya 1’den büyük olması biçiminde açıklanabilmektedir” (Ünüsân ve Canitez, 2011). Muhtemel bir devalüasyonun, yurtiçi yerleşiklerin ithal ürünlere olan talebini caydırma, yurtdışı yerleşiklerin ihraç ürünlerine olan talebini artırma etkisinden dolayı dış ticaret dengesini iyileştirebilmektedir.

“Esneklikler yaklaşımının cari dengenin belirleyicilerini açıklamadaki birtakım yetersizlikleri vardır. Bu yetersizliklerden biri, yaklaşımın kısmi olduğu, ödemeler dengesinin tamamını değil sadece bir bölümünü kapsadığı görülmektedir. Diğeri, esneklikler yaklaşımının her ne kadar devalüasyonun cari denge üzerindeki etkisini incelese de reel döviz kuru betimlemesinde ticarete konu olmayan ürünlerin rolü ile alakalı açık bir bilginin olduğu ifade edilmiştir” (Groen, 2002). “Başka bir yetersizliği ise esneklikler yaklaşımının ana öngörülerinden biri olan nominal devalüasyonun reel devalüasyona eşit olduğu varsayımı olmuştur. Bu da yurtiçi fiyatlarda artışa yol açmayacak uygun bir maliye politikası bileşimini gerektirmektedir” (Levich, 2011). “Örnek vermek gerekirse; gerçekleştirilen bir devalüasyona şayet mali genişleme ve ona uyumlu bir para politikası eşlik eder ise neticede yurtiçi fiyat seviyesinin artacağı ve ilk devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerinde ya çok az etki yapacağı ya da hiç etki göstermeyeceği ifade edilebilmektedir. Özetle, esneklikler yaklaşımının öngörülerinde devalüasyonun yalnızca gelir etkisinin açıklandığı, fiyat etkisine dikkat edilmediği belirtilebilir” (Marsh ve Sarno, 2012).

3.5.4. Toplam Harcama Yaklaşımı

Devalüasyonun gelir etkileri, John Maynard Keynes tarafından ileri sürülen toplam harcama yaklaşımı ve ödemeler bilançosunda toplam gelir ile harcamanın farkı bakımından değerlendirilen yaklaşım ile incelenmiştir. Toplam harcama yaklaşımı,

Alexander (1952) tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, masnetme yaklaşımı olarak da tanımlanmaktadır (Gian ve Ferretti, 2009).” Dışa açık basit bir Keynes ekonomisinde devalüasyonun başarısının, harcamalara oranla gelirin ne oranda arttırdığına bağlı olduğu bilinmektedir. Bu şekilde bir ekonomi için milli gelir denkleminin aşağıdaki gibidir” (Karluk, 2009);

$$Y + M = C + I + G + X$$

“Burada Y = toplam yurtiçi üretim, M = ithalat, C = özel tüketim harcamaları, I = özel yatırım harcamaları, G = kamu harcamaları ve X = ihracat olarak açıklanmıştır. Eşitliğin sağ tarafı toplam talebi, sol tarafı toplam arzı bildirmektedir” (Kozhan, 2010). M değerini eşitliğin sağ kısmına aldığımızda denklemi yeniden şu şekilde oluşturmak mümkün olabilir:

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

$T = X - M$ dış ticaret dengesi ve $A = C + I + G$ ülke içindeki toplam harcama tutarı olarak ifade edilir ise, son denklem dış ticaret dengesinin toplam yurtiçi üretim ile toplam yurtiçi harcamaların farkına eşit olduğunu göstermektedir:

$$T = Y - A$$

“ $Y < A$ olması halinde bir dış açık söz konusu olabilmektedir. Devalüasyonun toplam üretimi artırması durumunda dış açığı giderici etki ortaya çıkmaktadır. Fakat Keynes ekonomisi devalüasyonun başarısında birtakım koşullara bağlıdır. Şayet ekonominin boş kapasite ile çalışması ya da eksik istihdamda olması halinde, talep artışlarının reel üretimi arttıracığı ifade edilmiştir. Tam tersi halinde, talep artışlarının üretimin hacmini değil, parasal ifadesini yani, fiyatlar genel düzeyini yükselteceği belirtilmektedir” (Durukanoğlu, 2008).

“Ekonominin eksik istihdamda olması halinde gerçekleştirilmiş olan bir devalüasyonun, ortaya çıkardığı fiyat etkileri dolayısı ile ihracat endüstrilerine olan ithal ve dış ikameci endüstrilere olan iç talebi uyaracağı belirtilmektedir” (Kurgman ve Melitz, 2012). “Devalüasyon ile beraber yabancı para birimi cinsinden ucuzlayan ihraç ürünlerine olan dış talebi arttırabilmektedir. Yabancı ürünlerin yerel para birimi

cinsinden pahalılaşmasının, ithalata olan talebi azaltacağı ve harcamaları ithal ikameci endüstrilere yönelteceği ifade edilmiştir. Böylece dış ticaret endüstrileri olarak bilinen ihracat ve ithal ikameci endüstrilerine olan talebin artmasının sağlanacağı açıklanmıştır. Alexander tarafından ileri sürülen toplam harcama yaklaşımının, elastiklikler yaklaşımından farklı olarak devalüasyonun etkilerini milli gelirden ortaya çıkardığı değişmeler yöntemiyle analiz edilebilmektedir. Toplam harcama yaklaşımını kabul eden iktisatçıların, başlangıçta devalüasyonun nispi fiyat etkilerini göz ardı ettikleri ve yalnızca gelir üzerindeki etkilerini dikkate aldıkları görülmüştür. Fakat devalüasyonun hem nispi fiyat hem de gelir etkilerinin beraber ele alınması gerekir” (Sarno ve Taylor, 2003).

3.5.5.Mundell-Fleming Yaklaşımı

“Mundell-Fleming yaklaşımı, 1960’lı yılların başında J. Marcus Fleming (1962) ve Robert Mundell (1960-1961) tarafından geliştirilmiştir. Bu model, sermaye hareketliliğinden yola çıkarak döviz kurlarının açıklanmasına yardımcı olmaktadır” (Marsh ve Sarno, 2012). “Geleneksel döviz kuramlarında hizmet ve ürün hareketleri dikkate alınırken, sermaye hareketleri dikkate alınmadığı için Mundell-Fleming yaklaşımı ile bu eksiğin tamamlanması mümkün olabilmektedir. Zira sermaye hareketlerinin, başta uluslararası ticarete olmak üzere birçok alanda önem kazandığı görülmüştür. Mundell-Fleming modelindeki en büyük eksiklik, varlık piyasası işleyişinde faiz oranındaki değişimin stok-akım değişken kapsamında ifade edilmesi aşışından yeterli olmaması olmuştur” (Gandolfo, 2002). “Mundell-Fleming yaklaşımında kur değişiklikleri nominal olarak değil, reel olarak ele alındığı, döviz kurunun, ürün piyasalarının tamamıyla temizlendiği ve para talebi ile para arzının belli bir düzeyde eşitlendiği durumu yansıttığı açıklanmaktadır” (Ospina ve Roser, 2016). Robert Mundell ve J. Marcus Fleming tarafından ortaya çıkarılan Mundell-Fleming modelinin başlıca varsayımları aşağıdaki gibidir;

- Fiyatların ve ücretlerin nominal değerinin sabit olduğu belirtilmektedir.
- Yurtiçi gelir seviyesinin olumlu ve yurtiçi faiz oranının olumsuz fonksiyonunun para talebini ifade ettiği belirtilmektedir.
- Döviz kurunun, istenilen seviyesine göre farklılıklar ortaya koyduğunda para arzının olumsuz etkilendiği belirtilmektedir.

- Ticaret hesabının, yurtiçi çıktı seviyesine göre belirlendiği belirtilmektedir.
- Sermayenin belirlenmesi yurtiçi ve yurtdışı faiz oran değişikliğine bağlı olmaktadır.

“Bir ülkenin döviz miktarını değiştiren sermaye giriş ve çıkışlarının döviz kuru üzerinde oldukça önemli etkisinin olduğu belirtilmektedir” (Çağdaş, 2018). Döviz kurlarının kısa dönem içindeki oynaklığına etki eden en önemli faktör sermaye hareketleridir. Sermaye ve ürün hareketlerinde yaşanan serbestliğin meydana gelmesi ile beraber herhangi bir bölgede ortaya çıkan gelişmelerin başka ülkeler üzerinde etkiler oluşturduğu görülebilmektedir. “Bundan dolayı ülkelerde döviz piyasalarına ilişkin meydana gelen problemler uluslararası bir boyut kazanmaktadır” (Bocutoğlu, 2011). Uluslararası sermaye, mal ve hizmet akımları ile ödemeler bilançosunda etkinlik oluşturulması gerekir. Mundell Fleming modelinde döviz kuru belirlemede ekonomi politikalarının etkileri göz önünde bulundurulmakta ve sermaye hareketleri dikkate alınmaktadır.

Bu modelde, ekonomik şokların etkilerinin de dikkate alındığı açıklanmaktadır (Büberkökü, 2019). “Sermaye hareketlerinin serbest olması durumunda sabit döviz kurunun nominal şoklar üzerinde, dalgalı döviz kurunun reel şoklar üzerinde etkili olduğu görülebilmektedir” (Gian ve Ferretti, 2009). Bundan dolayı, döviz kuru sisteminin belirlenmesinin ekonomik şoklar ve sermaye hareketliliğine bağlı olabilmektedir.

4. TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURLARININ DIŞ TİCARETE ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

4.1. Literatür Taraması

Döviz kurlarındaki değişikliklerin dış ticaret üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu ileri süren çalışmalar olduğu gibi, olumlu etkilediğine yönelik çalışmalarda mevcuttur. Özellikle 1990’lı yıllarda teoride bu konuya bir açıklama getirmek amacıyla yapılan birçok çalışma vardır. Ancak bu ampirik çalışmaların da bazılarında döviz kurundaki dalgalanmaların dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşırken, bazılarında ise pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca döviz kuru değişiklikleri ile dış ticaret arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi olmadığı bulgusuna ulaşan çalışmalar da vardır (Gül ve Ekinci, 2006: 166).

Reel döviz kuru ile ithalat ve ihracatın ilişkisini açıklayabilmek adına çeşitli ülkelere yönelik yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat çalışma içerisinde Türkiye’de reel döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki etkileri değerlendirileceği için, literatür araştırmasın içinde yer gösteren deneysel çalışmalar Türkiye’ye yönelik yapılmış çalışmaları kapsamaktadır. Türkiye’de çeşitli yıllara ilişkin yapılmış bu bulgulardan elde edilen veriler arasında farklılıklar söz konusudur. Başlıca bu çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Abuşoğlu (1990), 1980-1988 yılları içerisinde döviz kuruna ait politikaların ihracat üzerindeki etkisini ele alan çalışmada reel efektif döviz kuruyla ihracat arasında olumlu bir ilişkinin olmadığını ve TL’nin yüksek oranda değer kaybının ihracat üzerinde oluşan etkisinin oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özbay (1999) 1988-1997 yıllarını içeren çalışmasında, Türkiye’de döviz kurunun belirsiz olmasından ötürü, ihracat üzerinde de istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü etkisi olduğunu belirtmiştir.

Terzi ve Zengin (1999), 1989-1996 dönemini içeren, sektörel ve toplam, döviz kuru değişkenleri arasındaki ilişkilerin ele alındığı bu çalışmasında, döviz kuruları ile

ithalat ve döviz kuru ile ihracat arasında nedensellik ilişkisi öne sürülmüş, ithalat ve ihracat arasında da çift yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Sivri ve Usta (2001), Türkiye için 1994:1-2000:6 dönemin verilerini aylık kullanarak reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat aralarında nedenselliği araştırmışlardır. Bu araştırmanın sonucu olarak da reel döviz kurunun dış ticaret dengesini oluşturmasında etkin bir şekilde kullanılamayacağını ve ithalatın azaltılmasına yönelik alınan önlemlerin ihracatı da olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmişlerdir.

Zengin (2001), ihracat fiyat endeksi, ithalat fiyat endeksi ve reel döviz kurları arasındaki ilişkiyi 1994:I-2000:II dönemi içerisinde araştırmıştır. VAR modeli kullanılan analize göre, ihracat ve ithalat fiyat endekslerinden reel döviz kurları üzerinde nedensellik ilişkisi olduğu ortaya konulmuştur. Döviz kurlarından, ithalat fiyat endeksine doğru nedensellik ilişkisi ortaya atılırken, ihracat fiyat endeksi için ise bu etkinin aynı doğrultuda kabul edilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Doğanlar (2002) 1980-1996 yıllarına ilişkin çalışmasında ve Öztürk ve Acaravcı (2003) 1989:01-2002:08 dönemi için ortaya koydukları çalışma ile döviz kuru belirsizliğinin ihracatı negatif yönlü etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Saatçioğlu ve Karaca (2004) ise Türkiye’de belirsiz olan döviz kurlarının hem uzun dönemde hem de kısa dönemde ihracatı negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Karagöz ve Doğan (2005) 1995-2004 dönemine ait koymuş olduğu aylık veriler ile ihracat, ithalat ve reel döviz kuru ilişkisini regresyon analizi ile ele almıştır. Yaptığı çalışmalarda, reel döviz kurundan dış ticaret değişkenlerine doğru bir nedensellik ilişkisi oluşmadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca kısa dönemde devalüasyonun dış ticaret üzerindeki etkisi olumlu iken, uzun dönemde bu açıkları arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Barışık ve Demircioğlu (2006) çalışmalarında döviz kurları , ihracat ve ithalatın belirleyici yönlerini gösterebilmek için VAR modeline dayalı varyans ayrıştırması uygulamıştır. Böylelikle 1980-2001 döneminde reel kur ile ihracat ve ithalat değişimleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kurların

ithalata güçlü, ihracata nispeten güçlü bir ilişki varken, tam tersi olarak ihracat ve ithalatın kura etkisinin zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Gül ve Ekinci (2006) çalışmada, ihracat ve ithalatın Türkiye'deki döviz kurları arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmasının sonucunda kurlar ile ihracat ve ithalat arasında nedensellik olduğu, ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru da tek yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Öztürk (2006) çalışmasında döviz kuru değişkenliğinin dış ticaret üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında ise gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, kur değişkenliğinin dış ticareti oluşumunu engellediğini belirtmiştir.

Tunçsiper ve Öksüzler (2006) 1980-2001 dönemleri arasındaki çalışmalarında döviz kuru riskinin Türkiye'nin toplam ve sektörel ihracatı üzerindeki etkisini araştırmışlar ve döviz kuru riskinin toplam ve sektörel ihracatı, olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Ay ve Özşahin (2007) çalışmasında Türkiye ekonomisi için 1995-2007 yılları arasında zaman serisi analizi kullanmış ve reel kuru değiştiren devalüasyon uygulamaları sonucu dış ticaret dengesinin nasıl etkilediğini araştırmıştır. Çalışmasında döviz kurunun ithal ve ihraç mal fiyat endeksleri üzerinde büyük ölçüde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yılmaz ve Kaya (2007), VAR modeli ile reel döviz kuruyla ihracat ve ithalat arasındaki ilişkileri, 1990:1-2004:6 yılları için araştırmıştır. Analizlerinde, reel kurdaki oynaklığın dış ticaret dengesi üzerinde pozitif etkisi olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca ithalattan ihracata yönelik nedensellik ilişkisi sonucu, Türkiye'de oluşabilecek ithalata yönelik kısıtlamaların ihracatı da olumsuz bir şekilde etkileyeceğini vurgulanmıştır.

Kızıltan ve Ciğerlioğlu (2008) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'deki reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki 1982-2005 dönemleri için araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini

oluşturmasında etkin olarak kullanılamayacağı ve ithalatın kısılmasına yönelik önlemlerin ihracatı da negatif şekilde etkileyeceği tespit edilmiştir.

Tarı ve Yıldırım (2009) Türkiye’de 1989-2007 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin ihracata olan etkisini zaman serisi ve eş bütünleşme analizi ile araştırmışlardır. Bu araştırmaya yönelik analizin sonucunda da döviz kuru belirsizliğinin uzun dönem içerisinde ihracatı olumsuz yönde etkilediğini, kısa dönemde ihracatı nötr etkilediğini ortaya çıkarmışlardır.

Tekin ve Yazgan (2009), Türkiye’de döviz kurlarının üretim sektörü içerisinde ülkelerarası ticareti yapılan ürünler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan analiz, döviz kurlarındaki değişimin ihracat üzerinde etkili, ithalat üzerinde ise etkisiz olduğunu belirtmişlerdir.

Aktaş (2010), Türkiye’de reel döviz kurlarıyla ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi, 1989:1-2008:4 dönemi için VAR analiziyle araştırmıştır. Değişmelerin reel kurlardaki dış ticaret dengesi üzerinde yeterince etkili olamadığı, reel döviz kurunun dış ticaretin dengesini sağlamada etkin kullanılamayacağını belirtmiştir. Ayrıca, ithalat ambargolarının ihracatı olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Hepaktan ve diğerleri (2011) çalışmalarında 1982-2011 döneminde aylık verilerden yararlanarak, Türkiye’de reel kurun dış ticaret ile ilişkisini araştırmıştır ve bu işlemlerin kurlar üzerindeki etkisinin, kurun dış ticaret üzerindeki etkisinden daha da etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yıldırım ve Kesikoğlu (2012), Türkiye’de 2003:1 ve 2011:9 döneminde ithalat-ihracat-reel döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmalarında toplam ihracat ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulunurken, döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Tapşın ve Karabulut (2013) 1980-2011 yıllarına ait araştırmalarında ithalat değişkeninden ihracat değişkenine doğru ve reel döviz kuru değişkeninden ithalat değişkenine doğru nedensellik ilişkisini bulmuşlardır.

Değer ve Demir (2015) çalışmasında Türkiye'nin dış ticaret hacmi ile reel efektif döviz kuru arasındaki nedensel olma durumunu 1997:1-2014:12 dönemi için incelenmiştir. Analiz sonucunda reel efektif döviz kurundan dış ticaret hacmine yönelik bir nedensellik ilişkisinin oluştuğu, ancak dış ticaret hacminden reel efektif döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Açıcı (2016) çalışmasında 1997:1-2014:11 dönemi için aylık bulgulardan yararlanarak VAR analizi yardımıyla reel döviz kurlarıyla ithalat ve ihracat arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışmada reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat değişkenlerinin aralarında nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Öncel ve İnal (2016) çalışmasında 2000:1-2015:12 dönemine ait veriler ile reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi ARDL testi ile araştırmıştır. İncelenen bu araştırmaya ait analizin elde edilen sonuçlarına göre reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında entegre olunan bir ilişkinin olduğu görülmüş ve reel döviz kurundan dış ticaret dengesine doğru çift yönlü olmayan bir nedensellik ilişkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Döviz kurunda meydana gelen olası ani değişiklikler ihraç edilen ve ithal edilen malların maliyet ve fiyat dengesini değiştirerek, ithalat ve ihracat hacminin değişmesine sebebiyet vermektedir. Türkiye'de de döviz kurunun dalgalanması özellikle ithalat maliyetlerini etkileyen önemli bir unsurdur (Doğan ve Kurt, 2016:328). Literatürde döviz kuru ve ithalat-ihracat arasındaki ilişkisini ortaya koymaya yönelik birçok çalışma ve araştırmalar yapılmıştır ve aralarında bir ilişki olduğu hem teorik olarak hem de uygulamada keşfedilmiştir.

McCarthy (2007) çalışmalarında vektör öz gecikmeli model (VAR metodu) önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'yi konu alan döviz kuruna ilişkin çalışmaların başı olarak kabul edilen Leigh ve Rossi (2002), döviz kuru hareketlenmelerinin fiyat endeksleri üzerindeki etkilerini 1994-2002 dönemi için McCarthy (2007) takip edilerek ele almışlardır. Ortaya koyduğu çalışmada, fiyatlar üzerindeki etkinin döviz kurularında 1 yıl sürdüğü ve ilk 4 aylık dönemde ortalama etkinin büyük bir

bölümünün gerçekleştiği rapor edilmiş ve döviz kurları ile ithalat ve ihracat arasında nedensellik ortaya konulmuştur.

4.2. Veri Seti ve Yöntem

Türkiye’de 2000-2019 yılları arasında döviz kuru ile dış ticaret birbiriyle bağlantının incelendiği bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumundan alınan 2000:01-2019:03 dönemine ait aylık ithalat (İTH), ihracat (İHR) ve döviz kuru (KUR) verileri kullanılmıştır. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi ile serilerin durağanlık çözümlenmeleri yapılmıştır. Sonrasında Granger nedensellik testi ile değişkenler arasında nedensellik bağı ve Johansen Eşbütünleşme Testi ile değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır. Johansen eşbütünleşme testinin takiben Vektör Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger Nedensellik testi ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin gidişatı ele alınmıştır. Analizler E-Views 10.0 programından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

“Analizin ilk aşamasında durağanlık sınaması, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi ile gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki denklemde ΔY_t , serilerin birinci farkını; t , genel eğilim değişkenini; ΔY_{t-1} hata teriminin ardışık bağımsız olmasını sağlamak amacıyla kullanılan gecikmeli fark terimini; k , Akaike ve Schwarz Bilgi Kriterlerinin kullanılmasıyla tespit edilen gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. ADF Birim Kök Testinin doğru sonuç verebilmesi için modelde ardışık bağımlılık probleminin olmaması gerekmektedir. δ katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşitliğini test eden 1 nolu denkleme göre, MacKinnon Kritik Değerleri mukayese edilmekte ve test istatistiğinin mutlak olarak büyük olması durumunda zaman serisinin durağan olduğu kabul edilmektedir” (Gül ve Ekinci, 2006:95).

$$\Delta Y = \beta_1 + \beta_2 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k a_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

“Johansen Eşbütünleşme Analizi ile değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki belirlenmektedir. $n \times 1$ düzeyinde durağan olmayan değişkenlerin gözlem vektörü y ile

gösterilirken, $n \times n$ düzeyinde katsayı matrislerini ise π ifade etmektedir”. π matrisinin rankı ile bağımsız eşbütünleşme vektör sayısına eşit olan uzun dönemli ilişki belirlenmektedir. $\pi=0$ olması durumunda, değişkenlerin eşbütünleşik olduğu kabul edilmektedir. Sıfır hipotezi; eşbütünleşmenin olmadığını, alternatif hipotez ise eşbütünleşmenin varlığını temsil etmektedir. “Bu metotla, maksimum özgül değer (Max-Eigen) ve rank (İz) olmak üzere iki test geliştirilmiş bulunmaktadır” (Özer ve Erdoğan, 2006:101)

$$\Delta y_t = \sum_{i=1}^k \pi_i \Delta y_{t-1} + \pi y_{t-k} + \varepsilon_t$$

“Nedensellik analizlerinde en sık kullanılan Granger Nedensellik Testi, değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü tespit etmeye yardımcı olmaktadır. Bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının sifıra eşitliğini sıyanan Granger Nedensellik Testinde iki taraflı hipotez oluşturulmakta, nedensellik ilişkisi karşılıklı ya da tek taraflı olarak saptanmaktadır”. Yokluk hipotezi ve alternatif hipotez, “ H_0 : Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur” ve “ H_1 : Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır” şeklinde kurulmaktadır (Uzunöz ve Akçay, 2012:8).

$$Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^p \phi_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \delta_i X_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \pi_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^q \lambda_i Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

“Serilerin durağan olduğu varsayımı altında değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemeye yardımcı olan Granger Nedensellik Testi ise serilerin eşbütünleşik olmamaları koşuluna dayanmaktadır. Serilerin eşbütünleşik olmaları durumunda Standart Granger Nedensellik Testi kullanılmadığından, Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi elverişli olmaktadır” (Granger, 1969: 424-438 ve Koyuncu, 2014:10).

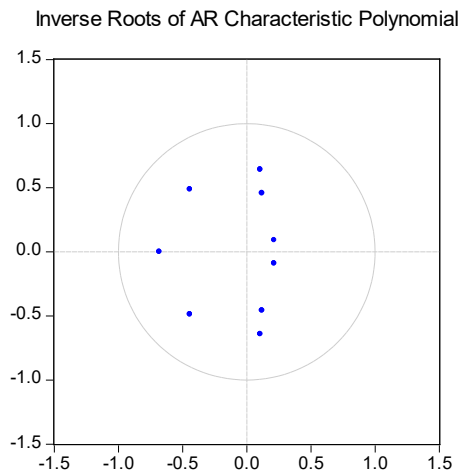
4.3. Bulgular

Logaritmaları alınan değişkenlere öncelikle durağanlık sınaması yapılmıştır. Gerçekleştirilen Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi serilerin düzeyde satbil olmadığını ortaya koymuştur. Seriler birinci farkları alınmak suretiyle yeniden ADF Birim kök testi ile sınanmış ve Tablo 1’de yer alan test istatistiklerinin mutlak değerlerinin MacKinnon kritik değerlerinden daha fazla olmasından ötürü serilerin birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki McKinnon kritik değerleri -3.45, -2. 87 ve -2.57’dir.

Tablo 4.1: ADF Birim Kök Sınaması Sonuçları

Değişkenler		Sabit Terimli		Sabit Terimli ve Trendli	
		t-İstatistiği	Olasılık Değeri	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
Düzyey	KUR	-1.902201	0.3310	-2.154800	0.5120
	İHR	-1.071223	0.7273	-2.529294	0.3138
	İTH	-1.513752	0.5250	-2.187339	0.4939
1.Fark	KUR	-11.09493	0.0000	-11.11815	0.0000
	İHR	-15.90956	0.0000	-15.88495	0.0000
	İTH	-24.01558	0.0000	-24.02044	0.0000

Şekil 4.1: VAR Modeli için Karakteristik Kökler

Şekil 1'den izlendiği üzere karakteristik köklerin birim çember içerisinde konumlanmakta ve bu suretle VAR modelinde durağanlığın etki etmiş olduğu görülmektedir. VAR Modeli için uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesinde Son Tahmin Hatası Kriteri (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) ve Olabilirlik Oranı (LR)FPE, AIC, SC ve HQ değerlerinde uygun gecikme uzunluğu 3 olarak seçilmiştir (Tablo 2).

Tablo 4.2 : VAR Modeli için Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	- 5381.77	NA	2.35e+17	48.51143	48.55741	48.53000
1	- 5325.81	109.8993	1.54e+17	48.08839	48.27231	48.16264
2	- 5294.26	61.12085	1.26e+17	47.88518	48.20706*	48.01514
3	- 5277.93	31.19014	1.18e+17*	47.81914*	48.27896	48.00479*
4	- 5271.45	12.19603	1.20e+17	47.84187	48.43964	48.08321
5	- 5261.21	18.99216*	1.19e+17	47.83075	48.56647	48.12779
6	- 5258.01	5.854186	1.25e+17	47.88300	48.75666	48.23573
7	- 5251.54	11.65785	1.28e+17	47.90579	48.91740	48.31421
8	- 5244.78	12.00045	1.31e+17	47.92595	49.07551	48.39007

Değişkenler arası nedensellik bağının denenmesinde Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılmıştır. Granger nedensellik testine göre ithalattan ile ihracat arasında karşılıklı bir nedensellik bağı ortaya koyulmuştur.

Tablo 4.3 : Granger Nedensellik Sınaması Sonuçları

Bağımlı Değişken:DİHR		
Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
DİTH	13.53446	0.0036
DKUR	1.675154	0.6425
Bağımlı Değişken:DİTH		
Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
DİHR	17.21619	0.0006
DKUR	4.887266	0.1802
Bağımlı Değişken:DKUR		
Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
DİHR	0.579852	0.9010
DİTH	2.933393	0.4020

Johansen (1991) tarafından geliştirilen Johansen eşbütünleşme testine göre %5 anlamlılık düzeyinde İz testi ve maksimum özdeğer test istatistiklerinin kritik değerden büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç 3 eşbütünleşik vektör olduğunu işaret etmekte ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğu ortaya konulmaktadır. Tablo 4’de de bu testin sonucu yer almaktadır.

Tablo 4.4 : Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

İz (Trace) Testi				
Sıfır Hipotez	Özdeğer İstatistiği	İz İstatistiği	Kritik Değer	Olasılık Değeri
$r \leq 0$	0.343518	206.8632	29.79707	0.0001
$r \leq 1$	0.236817	111.7487	15.49471	0.0001
$r \leq 2$	0.200849	50.67047	3.841466	0.0000
Maksimum Eigenvalue Testi				
Sıfır Hipotez	Özdeğer İstatistiği	Maksimum Özdeğer İstatistiği	Kritik Değer	Olasılık Değeri
$r \leq 0$	0.343518	95.114.470	21.131.620	0.0000
$r \leq 1$	0.236817	61.078.210	14.264.600	0.0000
$r \leq 2$	0.200849	50.670.470	3.841.466	0.0000

Aralarında Johansen eşbütünleşme testi ile ortaya konulan değişkeler arasındaki bu ilişkinin yönü Engle-Granger (1987) tarafından geliştirilen Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Böylelikle uzun dönemde ihracattan döviz kuruna ve ithalattan döviz kuruna doğru nedensellik ilişkilerinin ortaya konulmuştur.

Tablo 4.5 : Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları

DKUR		
Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
DİTH	7.506003	0.0573
DİHR	5.214677	0.1567
DİTH		
Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
DKUR	4.584725	0.2049
DİHR	40.41289	0.0000
DİHR		
Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
DKUR	0.793332	0.8511
DİTH	94.97238	0.0000

SONUÇ

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler, sermaye hareketlerinin uluslararası bir boyut kazanması, cari açık dengesinin, enflasyon oranlarının, faiz oranlarının daha değişken bir duruma bilinmektedir. Dünyada yaşanan bu değişkenlikten dolayı, ihracata dönük sanayileşme yolu ile dış dünyaya entegre olmayı amaçlayan birçok ülkede döviz kuru stratejilerinin çok önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ekonomik bakımdan birtakım sıkıntılar çeken bu ülkelere ait döviz kurları ülke dışına yapılan mal ve hizmetlerin satışına olan etkilerinin belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Günümüz dünyasında Türkiye için uygulanan kur sistemlerinin dövize bağlanması, dış ticaretin oldukça yüksek düzeyde döviz kurlarında meydana gelen hareketlere büyük oranda bağlanmamasından kaynaklanmaktadır.

Uluslararası ticarete ihracat ve ithalatın ekonomi üzerindeki etkilerinin fark edilmesi, özellikle bir ülkenin diğer bir ülke parası cinsinden değerini ifade eden döviz kurularının ülkelerin dış ticaret politikasının belirlenmesinde ana unsur haline getirmiştir. Ülke ekonomilerinin ayakta kalmasında son derece etkili olan döviz kurlarının fiyatlarda meydana gelen hareketlere ayak uyduramaması, olağanüstü değerlenmeyi ortaya çıkarmaktadır. Kurların dış ticaret üzerindeki yoğun etkisi ülkeler arasındaki dış ticaret hacmini ortaya koymuştur. Döviz kurlarının Türkiye üzerindeki etkileri yıllar içerisinde dış etkenlerden ötürü dalgalanmalara ve ekonomik krizlere yol açmıştır.

Reel döviz kuru ile ithalat ve ihracatın ilişkisini açıklayabilmek adına çeşitli ülkelere yönelik yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat çalışma içerisinde Türkiye’de reel döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki etkileri değerlendirileceği için, literatür araştırmasının içinde yer gösteren deneysel çalışmalar Türkiye’ye yönelik yapılmış çalışmaları kapsamaktadır.

Türkiye’de çeşitli yıllara ilişkin yapılmış bu bulgulardan elde edilen veriler arasında farklılıklar söz konusudur. Günümüz dünyasında Türkiye için uygulanan kur sistemlerinin dövize bağlanması, dış ticaretin oldukça yüksek düzeyde döviz kurlarında meydana gelen hareketlere büyük oranda bağlanmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de 2000-2019 yılları arasında yabancı paranın dış ticaret ile ilişkisinin incelendiği bu çalışmada sırasıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi, Granger Nedensellik Testi, Johansen Eşbütünleşme Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger Nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi ile serilerin durağanlık çözümlenmeleri yapılmıştır. Sonrasında Granger nedensellik testi uygulanıp ithalat ile ihracatarasında karşılıklı nedensellik bağı ortaya konulmuştur. Johansen Eşbütünleşme Testi ile değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır ve sonuç olarak uzun dönemli ilişkinin var olduğu yine ortaya konulmuştur. Böylelikle uzun dönemde ihracattan döviz kuruna ve ithalattan döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisi bulgulanmıştır. Johansen eşbütünleşme testinin takiben Vektör Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger Nedensellik testi ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin gidişatı ele alınmıştır.

Analiz sonucunda kısa dönemde ithalat ile ihracat arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu bulgular da reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkili bir şekilde kullanılamayacağını göstermektedir ve literatürdeki bulgularım da bu durumu destekler niteliktedir. Olası ithalat kısıtlamaları ihracatı negatif yönlü etkileyeceği söylenilebilir. İhracatın da ithalata bağımlı olup döviz kurları ile aralarındaki aralarındaki çift yönlü nedensel ilişkisinden ötürü dış ticaret açığınının azaltılması durumunda ihracat ağı zarar görüp ekonomi büyük ölçüde negatif etkileyecektir. Uzun vadede bu durumun en iyi çözüm yolu yine ihracatı arttırmak olacaktır. Türkiye’de gerek üretimin gerek ise ihracatın, ithal girdi bağımlılığı nedeniyle ithalata bağılı olması analiz sonucunun da gösterdiği üzere ithalat ile ihracatın birbirleri ile çift yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Uzun dönemde ise hem ithalattan hem de ihracattan döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tezimde kullandığım tüm bu farklı testler sonucu ithalat ve ve ihracatın döviz kurları ile doğru orantılı etkilendiği ve uzun dönemde ise bunların birbirinden bağımsız olarak düşünülmemeyeceği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, S., (2012). Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.
- Akgüç, Ö., (2013). Dış Ticaretin Finansmanı, İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık.
- Akın, H., (2010), Yeni İşimiz Dış Ticaret, Ankara: Elma Yayınları.
- Alacahan, D. (2011). Enflasyon Hedeflemesi Uygulayan Ülkelerde Enflasyon-Döviz Kuru İlişkisi Ve Türkiye Uygulaması. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Arslan, K., (2014). Dış Ticaret İşlemleri, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aşçı, Y. (2018). Türkiyede Döviz Kuru Geçişkenliğinin İhracat ve İthalat Fiyatları Üzerindeki Etkisi. Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Bedestenci, Ç. ve Canitez, M., (2012). Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bocutoğlu, E. (2011). Makro iktisat teoriler ve politikalar (8. Baskı). Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Büberkökü, Ö. (2019). Döviz Kuru Riski, Türev Ürün Kullanımı Ve Bankacılık Sektörü: Uygulamalı Akademik Analizler - Önder Büberkökü. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Byers,D. (2014). Exchange Rates & Currency Debates : Issues in Global Monetary Policy. ABD: Nova Science Publishers Inc.
- Cengiz, Ç. (2019). Döviz Kurları, Euro ve Türkiye Ekonomisi . İstanbul: İmaj Yayıncılık.
- Çağdaş, C. (2018). Döviz Kurları Euro ve Türkiye Ekonomisi. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Çınar, S. (2005), Turkey's Customs Union Structural Changes Occurring in the Process of Foreign Trade. Economic Research Foundation, İstanbul
- Çiftçi, F. (2011). Bankacılıkta Ve Dış Ticarete Döviz Kuru Riskine Karşı Korunma: Hedging İşlemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
- DOĞAN, Z. ve KURT, Ü. (2016), “Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve İthalat İlişkisi”, The Journal of Academic Social Science Studies, 45, 327-336.
- Durukanoğlu, N. (2008). Dış Ticaret Dünyası. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Etken, A. İ., (2019). Dış Ticaret, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Gandolfo, G. (2002). *International finance and open – economy macroeconomics*. Berlin: Springer.
- Gian, J.L. ve Ferretti, M. (2009). *Exchange Rate Assessments: CGER Methodologies*. ABD: International Monetary Fund.
- Groen, J. J. (2002). Cointegration and the monetary exchange rate model revisited. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 64, 361-380
- GÜL, E. ve EKİNCİ, A. (2006), “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990–2006”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 165-190.
- Hofmann, B. ve Bogdanova, B. (2012). Taylor rules and monetary policy: a global “great deviation”?. *BIS Quarterly Review* 12/09, 37-49.
- Karlık, R. (2009). *International economic theory and politics*. Istanbul: Beta Publications, 243.
- Kibritçioğlu, A. ve B. Kibritçioğlu (2004). Türkiye’de uzun-dönem reel döviz kuru dengesizliği: 1987–2003. *Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi No: 38*.
- Koban, E. ve Keser, H. Y., (2015). *Dış ticarete lojistik*. Bursa: Türkiye: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Kozhan, R. (2010). *Financial Econometrics with EViews*. Denmark: Ventus Publishing
- Krugman, P. R.; Obstfeld, M. ve Melitz, M.J. (2012). *International economics: theory & and policy* (9. Baskı). Boston: Pearson
- Kurt, Ü. (2019). *Döviz Piyasası* . İstanbul: Cinius Yayınları.
- Kurt, Ü., (2018). *Döviz Kuru Piyasası*, Ankara: Cinius Yayınevi.
- Levich, R. M. (2011). Evidence on financial globalization and crises: interest rate parity. *The encyclopedia of financial globalization* (Ed: G. Caprio). Elsevier Publishing Inc.
- Mankiw, G. (2012). *Macroeconomics* (8. Baskı). New York: Worth Publishers.
- Marsh, I.W., Passari, E. ve Sarno, L. (2012). Purchasing power parity in tradable goods: handbook of exchange rates (Ed: J. James.; I. W. Marsh ve L. Sarno). New Jersey: Wiley, ss. 189-215.
- Ospina, E. O. ve Roser, M. (2016). *International Trade*. Published online at OurWorldInData.org.

- Otker, İ. ve Vavra, R. (2009). Moving to Greater Exchange Rate Flexibility: Operational Aspects Based on Lessons from Detailed Country Experiences . ABD: International Monetary Fund.
- Özalp, A. (2009). Ucp 600'ın Kullanılması ve Akreditif: Dış Ticaret'te Yeni Kurallar. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Özalp, A. (2011). Akreditif Riskler Ve Ucp: Dış Ticarete Tüm Sorular ve Cevaplar. İstanbul: Türkmen Kitabevi
- Piersanti, G. (2012). The Macroeconomic Theory of Exchange Rate Crises. ABD: Oxford University Press.
- Sarno, L. ve Taylor, M. P. (2003). The economics of exchange rates. New York: Cambridge University Press.
- Seyidoğlu, H., (2007). Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama. İstanbul: Gizem Can Yayınları.
- Siregar, R. (2011). The concepts of equilibrium exchange rate: a survey of literatüre. MPRA Paper No. 28987.
- Swonke, C. (2009). The New Open Economy Macroeconomics of Exchange Rate Pass-Through and Foreign Direct Investment. ABD: Peter Lang AG.
- Şişman, M. Ö., (2011). Faiz Oranı Getiri Eğrisi Simülasyonu Yöntemleri ve Bankacılıkta Aktif Pasif Yönetimi Üzerine Etkileri: Türkiye'de Ticari Bankalar Üzerine Bir Uygulama. Ankara: BDDK Yayınları.
- Taylor, M. P. (2006). Real exchange rates and purchasing power parity: mean-reversion in economic thought. Purchasing power parity and real exchange rates. New York: Routledge.
- Temiz, D. (2009). Together with the Customs Union, Turkey's have had structural changes in foreign trade? Ankara European Studies Review, Vol. 8, No. one; ss.115-138.
- Thadinkosi, N. (2010). Implications of real exchange rate misalignment in developing countries: theory, empirical evidence and application to growth performance in Zimbabwe. MPRA Paper, No: 32710.
- Uçan, O. (2014). Döviz Kuru Dinamikleri - Euro - Dolar Nasıl Değişir? - Döviz Neler Etkiler. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Uçan, O., (2019). Döviz Kuru Belirleme Modelleri, İstanbul: Hiperlink Yayınevi.
- Uyar, S. (2000). "Economic integration and customs union theory". Foreign Trade Journal, number: 19, Ankara.

- Uzunoğlu, S. (2014). Para ve Döviz Piyasaları. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Ünal, A.E. (2019). Döviz Kuru ve Enflasyon Sarmalında Türkiye. İstanbul: Gazi Kitabevi.
- Ünüsan, Ç. ve Canitez, M. (2011). Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Vanlı, H., (2016). UTL 511 Uluslararası Ticaret: Ders Notları. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Yılmaz K.Ç. (2019). Beer Yaklaşımıyla Denge Döviz Kurundan Sapma. İstanbul: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Yücel, F. (2006). Between Turkey and selected EU Member States an analytical approach on foreign trade flows: Before and after the Customs Union. Doctoral Thesis, Cukurova University Social Sciences Institute, Adana.